AZƏRBAYCAN DEMOKRAT FİRQƏSİNİN

"İSTİQLALİYYƏT BİLDİRİŞİ"

(KQB ARXİVLƏRİNDƏN ÇIXARILMIŞ SƏNƏD)

(16 YANVAR 1946)

Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Bağımsızlık Bildirisi

KGB Arşivlerinden Alıntı

(16 Ocak 1946)

ELDAR QARADAĞLI

AZƏRBAYCAN DEMOKRAT FİRQƏSİNİN

"İSTİQLALİYYƏT BİLDİRİŞİ"

(KQB ARXİVLƏRİNDƏN ÇIXARILMIŞ SƏNƏD)

(16 YANVAR 1946)

ELDAR QARADAĞLI

AZƏRBAYCAN DEMOKRAT FİRQƏSİNİN “İSTİQLALİYYƏT BİLDİRİŞİ”

(KQB ARXİVLƏRİNDƏN ÇIXARILMIŞ SƏNƏD)

(16 YANVAR 1946)

ELDAR QARADAĞLI

Korrektor və qapaq dizaynı:
A. Urman

Yayım şirkəti:
Sonmediya və SON Production

Ön söz

Vahid millət, vahid xalq olan Azərbaycan xalqının, Azərbaycan türklərinin son iki əsrdə bir-birindən əsasən ayrı yaşamaq məcburiyyətində qalması, bizlər üçün bir o qədər də xoş olmayan yeni anlayışların (Quzey Azərbaycan, Güney Azərbaycan və b.), fərqli baxışların yaranmasına da səbəb olmuşdur. Əslində bizim istəməyərəkdən, ancaq məcburən Quzey Azərbaycan və Güney Azərbaycan adlandırdığımız anlayışlar, vahid və bütöv Azərbaycandan başqa bir şey deyildir. Bu anlamda hələlik, siyasi-hüquqi müstəvidə var olan iki Azərbaycandan (birinin müstəqil, digərinin isə hazırda İran adlanan ölkənin bir hissəsi kimi) danışmaq, yazmaq məcburiyyətindəyik.

Quzey Azərbaycan Türkləri 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Cümhuriyyəti yaratmaqla öz müstəqilliyini yenidən təmin etmişlər. Doğrudur, 27 aprel 1920-ci ildə Sovet Rusiyasının 11-ci ordusunun işğalı nəticəsində Quzey Azərbaycanın müstəqilliyi təqribən 70-71 il aradan qaldırılmışdır. Ancaq 18 oktyabr 1991-ci illdə yenidən dövlət müstəqilliyimiz 28 may Milli istiqlal Bəyannaməsi əldə əsas tutularaq bərpa olunmuşdu.

1925-ci ildə Qacar Türk dövlətinin devrilməsindən sonra onun yerinə qanunsuz şəkildə meydana çıxan İran Pəhləvilər dövründə Güney Azərbaycn Türkləri 1945-ci ilin 12 dekabrında (21 Azər 1324) Milli İstiqlalını bəyan etmişdir. Güney Azərbaycan Türklərinin Milli İstiqlal Bəyannaməsi daha çox Azərbaycan Demokrat Firqəsinin "İstiqlaliyyət Bildirişi"ndə öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Demokrat Firqəsinin 16 yanvar 1946-cı il tarixindəki 12 maddəlik "AZƏRBAYCAN XALQININ TƏLƏBLƏRİ" və ya da "İstiqlal Bildirişi"ndə açıq-aşkar şəkildə Milli İstiqlaldan bəhs olunmuşdur. Həmin "İstiqlal Bildirişi"nin varlığı belə yetərlidir ki, Güney Azərbaycan Türkləri yenidən Milli müstəqilliklərini bərpa etsinlər.

Çox təəssüflər olsun ki, uzun müddət Azərbaycan xalqı əsasən "İstiqlal Bildirişi"nin varlığından xəbərsiz olmuşlar. Ona görə də Güney Azərbaycan Milli Qurtuluş Partiyasının başqanı, milli aydın Eldar Qaradağlının ərsəyə gətirdiyi həcmcə kiçik, mənaca çox böyük olan bu əsəri alqışlayırıq. Çünki bu əsrdə Güney Azərbaycan Türklərinin 1945-1946-cı illərdə mövcud olmuş hökumətinin Milli İstiqlalından bəhs olunur. "İstiqlal Bildirişi"ndə qeyd edildiyi kimi,

Azərbaycan Milli Demokratik Respublikası öz milli varlığını dünyaya elan etməklə İran adlanan ölkədən tamamilə ayrıldığını ortaya qoymaqda israrlı olmuşdur.

Sayın Eldar Qaradağlı Azərbaycan Demokrat Firqəsinin 16 yanvar 1946-cı il tarixindəki 12 maddəlik "İstiqlal Bildirişi"ni doğruluq, obyektivlik və millilik prinsipləri əsasında hərtərəfli təhlil etmişdir.

Biz də hesab edirik ki, hazırda "İran İslam Respublikası" adlanan dövlətdə Güney Azərbaycan xalqı nəinki haqq etdiyi yerdədir, üstəlik ən çox haqsızlığa məruz qalmaqdadır. Təbii ki, bu sonsuza qədər belə davam edə bilməz. Bu anlamda bu problemin həlli nə milli mədəni, nə də milli-məhəlli muxtariyyatda deyil. Bizcə, artıq hazırda Güney Azərbaycan türklərinin Təbriz mərkəzli yeni bir Türk dövləti yaratmaqdan başqa yolu qalmayıb. Çünki ötən 45 il ərzində İslam dini adı altında hakimiyyəti idarə edən İran İslam rejimi aryançı qılığından və Türk düşmənçiliyindən əl çəkmədi. Bu isə o deməkdir ki, 54 illik Pəhləvilər rejimi kimi İran İslam hakimiyyətinin də Türkün haqqını Türkə vermək niyyəti yoxdur üstəlik, aşkar şəkildə Türk düşmənçiliyi siyasətini də aparmağa davam edir.

Əgər 1925-ci ilə qədər pis-yaxşı bu dövlətdə hakim bir millət olan türklər bu gün nə milli-mədəni muxtariyyata, nə də milli-məhəlli muxtariyyata rəva görülmürsə, o zaman tək yol yeni bir dövlət yaradıb sıfırdan başlamaqdır. Bir sözlə, vaxtilə özünün yaratdığı dövlətdə artıq bir əsrə yaxındır, bütün haqq və azadlıqlardan məhrum olan şərəfli, qürurlu bir millətin yapa biləcəyi tək xilas yolu, əvvəllər də bunu dəfələrlə ortaya qoyduğu kimi, yeni bir Türk dövlətinin əsasını qoymaqdır. Sadəcə, yeni bir Türk dövləti bu dəfə hər hansısa bir Türk boyunun öncüllüyü ilə deyil, kollektiv Türk şüurunun nəticəsi olaraq meydana çıxmalıdır.

Yeni bir Türk dövlətinin sərhədlərini, coğrafiyasını, bayrağını, idarəetməsini isə onun, neçə min illik Türk dünyagörüşü bəlirləyəcəkdir. Biz Türklər hər zaman Türklük şüuru ilə, Türk fəlsəfəsi ilə dövlətimizi yaratdıq, böyütdük və ucaltdıq. İndi də Türk xalqı eyni yoldan hərəkət edib yeni bir Türk dövlətini yaradacaq, bizimlə bərabər olmaq istəyənlərə qapısını açıq tutacaq, düşmənçilik edənlərə də layiqli yerini göstərəcəkdir.

Beləliklə, bizcə, yeni bir Azərbaycan Türk dövlətinin quruculuğu yolunda millətləşmə, dövlətləşmə və bütövləşmə dedikdə, aşağıdakılar nəzərdə tutumalıdır:

Biz, millətləşmə dedikdə, yeni bir millət yaratmağı deyil, dünənə qədər var olmuş böyük Türk millətimizin bütün sahələrdə (dil, tarix, mədəniyyət və s.) dirilişini dərk etməliyik.

Biz, dövlətləşmə dedikdə dünyada ilk dəfə dövlətə sahib olmağı deyil, vaxtilə var olmuş dövlətlərimizin (Aratta, Kuti, Subar, Turukki, Manna, Midiya, Oğuzlar, Xəzərlər, Hunlar, Səlçuqlar, Baharlılar, Bayandurlular, Qızılbaşlılar, Əfşarlar, Qacarlar və b.) külləri içindəki qığılcımları tutuşdurmaq və növbəti bir Türk dövlətini ortaya qoymağı idrak etməliyik.

Biz, bütövləşmə dedikdə, Türk şüurumuzdakı bütün yad ideyalardan qurtulmağı, yad dövlətlərin tərkibində parça-parça yaşamağı bir kənara qoyub, həm şüuri, həm də fiziki anlamda bir olmağı anlamalıyıq.

Demək istədiyimiz odur ki, millətləşmə, dövlətləşmə və bütövləşmə anlayışlarına qarşılqılı şəkildə baxaraq, birinin o birisi ilə daim bağlılığını göz önündə tutaraq, yeni bir Türk dövləti qurmaqdan başqa çarəmiz yoxdur. Artıq bizlər nə Səfəviləri, nə Əfşarları, nə də Qacarları bərpa edə bilmərik, çünki o dövlətlərimizin ilkin mahiyyəti ilə son mahiyyəti arasında xeyli fərqlər vardır. Bunu bizə edənlər təbii ki, Türk düşmənləri oldular və həmin dövlətlərimizi, ən sonuncu olaraq da Qacarlar Türk dövlətini əlmizdən aldılar. Artıq biz türklər, nə qədər də desək ki, İran Pəhləvilər, İran İslam rejimləri də bizim Türk dövlətçiliyimiz üzərində qurulub, bu gerçəklik dövlətimizin artıq əlimizdən çıxması gerçəkliyini ortadan qaldırmır və qaldırmayacaq da. Ona görə də millətləşmə, dövlətləşmə və bütövləşmə üçlüyündən çıxış edərək yeni bir Türk dövlətinin təməlini atmaq lazımdır. Şübhəsiz, böyük Azərbaycanın kiçik bir hissəsində Azərbaycan Respublikasının mövcudluğu yaxın illərdə qurulacaq böyük Türk dövlətinin əsas nüvəsidir. Bu, elə bir təbii gerçəklikdir ki, bütün dünya millətləri bir araya gəlib buna qarşı çıxsalar belə, yenə də Azərbaycan mərkəzli yeni böyük Türk dövlətinin meydana çıxmasına əngəl ola bilməyəcəklər.

Bunun üçün də öncə Güney Azərbaycan Milli Demokratik Respublikası yaradılmalı, daha sonra iki müstəqil Azərbaycan dövlətinin (Azərbaycan Respublikası və Güney Azərbaycan Milli Demokratik Respublikası) birləşdirilməsi prosesinə başlanılmalıdır.

Yaşasın vahid Azərbaycan xalqı!
Yaşasın Bütöv Azərbaycan!

Faiq Qəzənfər oğlu Ələkbərli
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun
“Türk xalqlarının fəlsəfi fikir tarixi və müasir
fəlsəfəsi” şöbəsinin müdiri,
Bütöv Azərbaycan Ocaqlarının (BAO)
Türk Dünyası ilə əlaqələr üzrə müavini

AZƏRBAYCAN DEMOKRAT FİRQƏSİNİN "İSTİQLALİYYƏT BİLDİRİŞİ"

Hər millətin taleyində böyük rolu olan nadir tarixi olaylar var ki, qoyduğu və ya qoya bildiyi etkisi ilə başqa olaylardan fərqlənir.

Dünyada heç bir iç olayı dış etkilərin eşiyində tutmaq olmaz! Bu üzdən tarixə düşmüş hər hansı bir olayı özündən və özlüyündən uzaq tutaraq sonuca bağlamaq mümkün deyildir.

20-ci yüzillikdə Azərabycanda baş vermiş olayların gedişatına qarşı, yalnız bilgi gizləmək deyil, həm də tək anlamla düşməncə yanaşılmışdır. Buna görə də, Güney Azərbaycanda üz vermiş bütün milli-siyasi olaylar, o cümlədən Azərbaycan Milli Hökuməti (1945-46) bu düşməncə yanaşmalardan uzaq qalmamışdır.

Bu tarixi olaylarla bağlı bir çox real bilgilərin həm dostlar, həm də düşmənlər tərəfindən senzuraya məruz qalması və məhv edilməsi bu günkü nəslin dağınıq düşüncəsində böyük rol oynamışdır. Bu doğrultuda, Tudə partiyası kimi dost paltarı geymiş iki üzlü irançı siyasi qurumların casusluq və pozucu çalışmalarına göz yummaq olmaz. Bu dost qılıflı aldadıcı düşmənlər illər boyu Azərbaycan Demokrat Firqəsi (ADF)-nin mücadilə xəritəsini dəyişdirmək üçün görəvlərinin ilk

aşamasını yerinə yetirəndən sonra, ikinci aşamada ADF-nin tarixsəl gərçəklərinin təxribatı yönündə də fəal rol oynamışdır. Bu iki aşamalı ve caydırıcı təxribat kompaniyasına aşağıdakı başlıqlarla işarə etmək olar:

A) Tehranın gerici rejimi bir siyasi despot hökuməti olaraq İran millətinin (!?) ortaq düşməni, ADF-ni isə, iranilik içində bir varlıq olaraq vahid İran millətinin qayğısı üzərində qurulmuş bölgə qurumu olaraq göstərmək. Həmin ssenari üzündən ADF-nin müstəqil imicini və Azərbaycan Türk Millətinə aid olduğu gərçəyini zədələmək.

B) ADF-nin içinə sızaraq, onun bağımsızlıq ideallarını yox etmək, onu mərkəzi farsçı rejimin masasına çəkmək, bu yalançı maskaçıların başka oyunları idi.

C) ADF-nin içindəki gəlişmələri, sovet səfirliyi aracılığı ilə hər an Moskvaya raport etmək.

D) Sovet Azərbaycan ilə ADF başçıları arasındakı qardaşlıq ilişkilərini pozaraq, Azərbaycanın iki Mir Cəfərini qarşılıqlı düşmənlərə çevirmək.

E) Əlverişli fürsətlərdə ADF üzərindən Tehran dövlət hökumətindən siyasi pay qazanmaq. Belə ki, Pişevərinin Tudə partiyası tərəfindən milli məclisdəki səlahiyyətinin rəd edilməsindən sonra 3 Tudə partiyası vəkili Əhməd Qəvam kabinetində nazir vəzifəsinə yüksəldi.

ADF-nin ağır yenilgisi ilə başlayan soyqırım sürəcində 10 minlərcə suçsuz Azərbaycan türkü Tehran faşistləri və onlara satılmış yerli xayinlər əlilə öldürüldü. Sankı heç bir fəlakət olmamış kimi, İran Tudə partiyası və başqa İran mərkəzli sözdə demokrat, solçu, sağçı qurum və mərkəzlərin caydırıcı sözdə araşdırmaları yola düşərək, Azərbaycanın bir illik olaylarını yalanlar kölgəsində saxlamağa çalışdılar. Açığı, həmin araşdırmaların hədəfində Azərbaycan Demokrat Firqəsinin təxrib edilməsi dayanmış və dayanmaqdadır.

Sovet sisteminin çöküşündən sonra Azərbaycan Respublikasının gizli arxivlərinin üzə çıxması ilə ADF-yə aid olan bir çox sənəd də işıq üzü gördü. Güneyin gələcəyi ilə bağlı bir çox önəmli sənədlərin işıq üzü görməsi çox geciksə də, yenə yol açıcıdır. Tarixçı yazar Prof Cəmil Həsənlinin bu bəlgələri toplayıb ortaya qoyması bu millətə verəbiləcəyi ən böyük xidmətdir. C. Həsənlinin ortaya çıxardığı saxlı bəlgələr, Güney Azərbaycanın gəncləri üçün son dərəcə önəmli və yön vericidir. Belə ki, vaxtı ilə Sovet dövləti arxivlərində gizli qalmış bu bəlgələrdə taleyüklü bir çox gərçəklər üzə çıxmaqdadır. Dərin diqqət və araşdırmalar sonucunda işıq üzü görmüş **“Güney Azərbaycan,Tehran-Bakı-Moskva arasında (1939-1945)” və “Soyuq Müharibənin başlanğıcı yer– Güney Azərbaycan (1946-1956)”** adları ilə bu iki cildlik sənədli əsərdə çox gizli ilişkilərə aydınlıq gətirməklə ölkəmizin taleyi ilə bağlı yeni üfüqlərin açılmasına imkan yaranmışdır.

Vaxtı ilə Seyid Cəfər Pişəvəri demişdir: ***“Biz öz millətimizin gücü ilə haqqımızı əldə etməliyik... Biz Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin iştibahını (yalnışını) təkrar etməyəcəyik. Xayinlərə ölümdən başqa cavabımız ola bilməz. Xalq öz haqqını almaq üçün qurban verməkdən qorxmaz. Qurban verməyə hazır olmayan bir millətin azad yaşama haqqı yoxdur.*** “(S.C.Pişevəri. Güney Azərbaycan Demokratik Tarixi, 1.ci cild, Bakı 1947, s 200-201)”

Göründüyü kimi, S. C. Pişəvərinin çox açıq-aydın S. M. Xiyabaninin yalnışlığından söz açaraq bir daha millətin fəlakətə uğramaması üçün qurtuluş yolu axtarırdı. Lakin, olayların gəlişməsi və siyasi oyunların tərs gedişi Pişəvərinin özünü də tarix qarşısında müzakirə obyektinə çevirmişdir.

C. Həsənlinin yazdığı “Güney Azərbaycan, Tehran-Bakı-Moskva Arasında (1939-1945)” adlı kitabında yazılır: ***“Sovet Azərbaycanın məsul işləyənləri ilə müzakirələri nəticəsində hazırlanmış təkliflərdə dekabrin 12-də (21azər) Azərbaycan Milli Məclisinin 1-ci sessiyasının (toplantısının) açılışı, Azərbaycan muxtar hökuməti kabinəsinin təşkili nəzərdə tutulurdu. Dekabrın 15-20 /azərin 24-29/ arasında yerli hakimiyyətin irticaçı məmurlarının yeni yaranmış Azərbaycan Hökumətinə tabe edilməsi və bununla da, Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatının birinci mərhələsi başa çatmalı idi.”*** Həmin kitabda ayrıca belə gəlir: ***“ADF-də Mərkəzi Komitə (MK)***

liderliyi, İran Azərbaycanında milli muxtariyyət hərəkatının sonrakı gedişindən, onun hansı formada inkişaf edəcəyindən qayğılanırdı. Milli-azadlıq hərəkatının birinci mərhələsinin təhlili əsasında qeyd olunurdu ki, əgər Şah və İran hökuməti Azərbaycan muxtariyyətini rəsmən tanısalar da, Sovet ordusu Şimali İran hüdudlarından çıxdıqdan sonra vəziyyət köklü şəkildə dəyişə bilər. ADF liderlərinin fikrincə İranda istənilən hökumət Sovet ordusunun çıxmasından istifadə edib silah gücü ilə Azərbaycanın muxtariyyətini ləğv edəcəkdir. (SMBY,GA. 1945-1946. Kitabından alınmış. Arxiv adresi: Azərbaycan Respublikası, Siyasi partiyalar və ictimai hərəkatlar mərkəzi dövlət arxivi, fond 1, siyahi89, iş 97, vərəq 76-77.)

Sovet Azərbaycan Kommunist partiyasının teorisiyənləri və liderlərinin fikrincə ADF-öndərliyinin tədirginliyi olduqca doğru idi. Onlara görə, Güney Azərbaycanın milli hüquqlarının tanınmamasını, İran dövləti və farsçı siyasilərinin böyük ölçüdə fars şovinizminə tutulmasında görmək gərəkir. Mir Cəfər Bağırova verilən Güney raporlarında deyilirdi: ***"Onların dərin inamına görə, İran Azərbaycanında yaşayan azərbaycanlılarının milli hüquqlarının müdafiəsinin yeqanə təminatı Monqolustan Xalq Respublikası formasında müstəqil demokratik xalq dövlətinin yaradılması idi. Ona görə, hadisələrin inkişafi və irticaçı Tehran hökumətinin Azərbaycan xalqının tələblərinə***

münasibətdə küt və dəyişməz mövqeyi İran Azərbaycanda müstəqil xalq demokratik hökumətinin yaradılmasını qaçırılmaz zərurətə çevirdi. Tarixi ədalətsizliyi ləğv etmək, Azərbaycan xalqının bir əsrlik arzu və istəklərini təmin etmək məqsədi ilə biz milli komitənin və ADF MK-nin İran Azərbaycanı milli-azadlıq mübarizəsinin ikinci mərhələsinin başlıca vəzifəsi kimi Monqolustan Xalq Respublikası formasında dövlətçilik yaradılmasını düzgün təklif hesab edirik.” (SMBY,GA kitabında alınmışdır. Bəlgə adresi: Azərbaycan Respublikası, Siyasi partiyalar və ictimai hərəkatlar mərkəzi dövlət arxivi, fond 1, siyahi89, iş 97, vərəq 78)

Bəlgələrin yazıldığı tarixə dayanaraq, hardasa bu bəlgədən bir ay sonra M.C. Pişəvəri ilə 4 başqa liderin imzası ilə ***“Azərbaycan xalqının tələbləri***” adlı bir milli-siyasi platform hazırlanmışdır. Bu platformda aydınca İstiqlal sözü ortaya qoyulur. Elə buna görə də, bu kitabca ***İstiqlal Bildirişi*** adı ilə ortaya qoyulmuşdur.

Bildiriş açıq-aydın İstiqlal söyləmi ilə başlayır, həmin tema ilə də sonunadək ən ufaq belə, axsaqlığa yol vermədən sürür. Bildiriş, 12 maddəlik platform tərzilə yazılmış, düzənlənmiş və İstiqlal Bildirişi kimi yayıma hazırlanmışdır.

Bildirişin ön sözündə yazılır: ***“Biz İrandan tamamilə ayrılıb demokratik əsasda öz müstəqil dövlətimizi – Azərbaycan Milli Demokratik Respublikasını qurmalıyıq...Bizim***

ölkəmiz Azərbaycan Milli Demokratik Respublikası adlanmalıdır." (SMBY,GA kitabından alınmış. Azərbaycan Respublikası, Siyasi partiyalar və ictimai hərəkatlar mərkəzi dövlət arxivi, fond 1, siyahi89, iş 118, vərəq 54,55)

Sözsüz ki, ADF tərəfindən istiqlaliyyət şüarının ortaya qoyulması bir hazırlıq sürəsini tələb edirdi. Çünki, Firqənin 12 Şəhrivər adlı muxtariyyət şüarının birdən-birə istiqlaliyyət şüarına çevrilməsi bir anlığına olası iş deyildir. Ancaq, bu hazırlığı keçirmək üçün onu toplum içində göstərmək çox lazimidi. Azərbaycan Demokrat Firqəsinin liderlik orqanlarına qədər sızan Tehranın gizli casusları və Tudə partiyasının eşikdən bir başa təxribatı ilə ADF-nin son amacına yürüyən yollar bağlanırdı. Bu üzdən bir çox zamanlar son sözü Bakıdan M. C. Bağırov deməli olurdu.

Burada belə bir sorğu ortaya çıxır ki; 12 dekabr (21 azər) 1945-dən 16 yanvar 1946-cı ilə dək qısa sürə içində Güney Azərbaycanda nə kimi irəliləyiş yarana bilərdi ki, muxtariyyət şüarı istiqlaliyyət şüarı ilə dəyişsin? Başqa sözlə Milli Hökumətin birinci sürəci ilə ikinci aşaması arasında nə kimi dəyişiklər yaranmışdır? Nə üçün ADF qısa sürəc içində istiqlaliyyət bildirişi gərəyini görmüşdür? Göründüyü kimi, ADF 16 yanvar 1946-cı ildə Güney Azərbaycan istiqlaliyyət bildirişini yaymağa hazırlanmışdır. Bu 12 ilkəlik bildirişdə Azərbaycanın İrandan tam ayrılıb, demokratik təməldə öz müstəqil dövlətini qurub adını isə (Azərbaycan Milli

Demokratik Cümhuriyyətı) adlandırma qərarı almışdır. Bu bildirişin altında Baş nazir S.C.Pişəvəri, Maarif Naziri M. Biriya, İçişlər Naziri S. Cavid, Sədr Müavini S. Padgan və Milli Məclis başqanı Ə. Şəbüstəri imzası qoyulmuşdur.

Bu bildirişin qəzetlərə verilmədən öncə ADF-nin öz içində müzakirəsi gərəkirdi. Bu üzdən ADF başçılarına yaxın olan orqan və şəxslər istisna olmaqla bu bildirişin Azərbaycan Qanuni Əsasısının (Konstitusiya) hazırlanması ilə birlikdə ümummilli müzakirəyə buraxılması düşünülmüşdür.

Bu haqda sol düşüncəli üç tanınmış təbrizli araşdırmaçı və yazarın (Qulaməli Dehqan, Məhəmmədəli Fərzanə, Məhəmmədhüseyn Mübəyin) qələmə aldığı farsca *"Keçmiş Gələcəyin Çirağıdır*" kitabında çeşidli İran mərkəzli sözdə ADF-nin varlığını qəbul edən mərkəzlərə dayanan çoxlu yazılardan bir neçəsinə işarə olunur: ***"...ADF tərəfindən ortaya qoyulmuş bir para siyasi hərəkətlər hətda ADF-nin öz bildirişlərinə, məramnamə və konqerə qərarlarına qarşı olaraq, əməldə Azərbaycanı mərkəzi İran hökumətindən qoparmaq və Azərbaycana tamamilə İstiqlaliyyət almaq yolunu açmaq idi."***

İran milləti(?) hesab edir ki, ADF addım-addım istiqlala doğru yönəlir. Siz gərək bu yoldan əl çəkib, bütünlüklə iranın sözünü önə çəkəsiniz. O zaman zəncirli Kürd, məzlum Lur, basqı altında olan Bəluç, çılpaq və ac Fars, Kirmanlı, Xorasanlı, Mazəndəranlı, Xuzistanlı və bu

basqıçı zalim sistemə bağlı olmayan hərkəs sizinlə səs bir olaraq bayrağınız altında toplaşacaqlar. Kimsə var olan durumdan məmnun deyildir. Ancaq, millət öz istiqlalını və vətənini azadlıq və səadətdən daha çox sevir. Onların qorxusu sizin haqqınızda deyilən separatçılığa meylilik və ölkəni dağıtmağınızdır…,

Unutmayın ki siz ölkənin bir küncündə yerləşirsiniz. İranın heç bölməsi sizinlə deyil! O əyalətlərdə size qarşı top, tank, Tüfəng və savaş aracları yığılıbdır. İran dövləti və nüfuzlu qatmanlar sizin qanınıza yerikləmişlər. Azərbaycanın özündə də sizin düşməniz az deyildir…,

Siz öncə iranın bütünlüyü üçün söz deməli, o doğruntuda hərəkət etməlisiniz… Siz, olduğunuz yerdə İran üçün demokratiya, ədalət, musavat örnəyi olan hökumət yaradaraq, bütün iranlıları ətrafınızda toparlayasınız. Siz gərək gəlib bütün gözü yolda qalan iranlıları qurtarasınız! Ancaq belə olan halda İran milləti sizi bağrına basaraq qəbul edər! (Keçmiş gələcəyin çirağıdır. Toplayan Cami, seh. 344, 345 Qoqnus yayın evi, Tehran)

Bunlar, saysız hədə-qorxu və şantajlardan ibarət yalnız bir neçə örnəkdir. Göründüyü kimi özlərini dost kimi göstərib, ADF-nin quyusunu qazan Türk və Azərbaycan düşmənləri durmadan fəaliyyət edirdilər.

Bu haqda S. C. Pişəvərinin Azərbaycan qazetində verdiyi cavablardan birinə belə yer verilir:

“Belə sözləri özlərini demokrat bilən Tehran ziyalıları yazır. Bu isə göstərir ki, onlar necə yazıq və çarəsiz kimsələrdir. Onlar, öz iradə və güclərinə inanmadan qurtuluş yollarını başqalarında axtarırlar. Bir millət üçün bundan daha böyük qara günlük olamaz!...”

“…Bizim milli kimlik və özəlliyimizi dəyişməyə çalışan azadlıq maskalı kimsələrə artıq aldanmayacayıq. Bizim andımız vardır: Ya azadlıq, ya ölüm!”

(Keçmiş gələcəyin çirağıdır. Toplayan Cami, she. 345 Qoqnus yayın evi, Tehran)

1946-ci ilin yanvar ayının 16-dan bir gün öncə, Azərbaycan Milli Məclisinin toplantısı qurulmuş və bu toplantıda bir ay içində Azərbaycan ölkəsinin anayasasının yazılıb müzakirəyə buraxılması təsdiq olunmuşdur. Anayasanın yazılması üçün komissiya yaranmış və 15 nəfərlik üzv seçilmişdi. Xanımlar Ş. Ciddi və E.Türki, ağalar isə Ş. M. Kiyani, E. Pəjuhəndi, S. Məqrurçiyan, A. Bayat Maku, Dr. C. Məhtaş, İ. Şəms, Ə. Rahimi, Z. A. Qiyami, F. İbrahimi, S. Padiqan, M. Əzimah, Dibaiyan bu komissiyanı oluşdurdular.

(Azərbaycan qazeti N 102, 1946/ yanvar/ 17)

Bir neçə gün sonra Azərbaycan Milli Məclisi özünün bir ay öncə verdiyi mərkəz yönlü qərarını qüvvədən düşmüş hesab edərək, İran dövlətinə bağlı olan polis, jandarma və ordu qurumlarının geyim formasını dəyişdirib, Azərbaycan Milli Ordusuna özəl tikilmiş formaları, dərəcələri və quruluş strukturlarını devrəyə soxdu. Bu olaydan bir neçə gün sonra, Milli Məclis məhkəmə və cəza qanunlarını da mərkəzi İran qanunlarından ayırıb, Azərbaycana özəl cəza və məhkəmə qanunları ilə dəyişdi.

16 yanvar 1946-cı günə yaxınlaşdıqca müstəqillik təməllərinin atışı sürətlənir, yeni düzəlişlər və layihələr aparılırdı.

16 dekabr 1945-ci ildə Milli hökumət Azərbaycandan qaçaraq, düşmənlərə sığınan şəxslərin mülkiyyətinin milli elan edilməsini rəsmi qəzetlərdə yayımladı. Bu qanuna görə, vətənə xəyanət edən, düşmənlə əlbir olan xanların, böyük mülkədarların şəhərdə və kənddə mallarına əl qoyulur və milli sərvət elan edilir. Bu haqda bir ailə komissiyonunun yaranması və bu qurumun ticarət, iqtisad, kənd təsərrüfatı, xəzinə varlığı, ölkə və prokurlorluq nazirliklərin nümayəndələrinin üzv olma şərtləri Milli Məclisin onayına göndərilmişdir. (Azərbaycan qəzeti No. 106, 131. 1945, Təbriz)

1941/09/15-də M.C. Bağırovun "Təbrizə göndərilən ilk azərbaycanlı və az sayda rus zabitlərə belə danışmışdır:

“Sizə məlumdur ki, bizim Qızıl Ordumuz az vaxt içərisində Şimali İranda xeyli ərazi tutmuşdur. Bu ərazilər əsas etibarilə bizim Cənubi Azərbaycan torpaqlarıdır. Tarixən bura Azərbaycan torpağı kimi tanınmışdır. İranın böyük şəhərlərindən olan Qəzvin, Urmiya, Miyanə, Marağa, Təbriz, Ərdəbil, Səlmas, Xoy, Ənzəli və s. bizim ata – babalarımızın doğma vətənləri olmuşdur. Hələ doğrusunu bilmək istəsəniz, Tehran da qədim Azərbaycan şəhəridir.”

“Burada sizə bir məsələni də deməliyəm. O məsələ də bundan ibarətdir; nə qədər ki, bizim Qızıl Ordumuz oradadır, biz heç vaxt razı ola bilmərik ki, gözümüzün qarşısında Cənubi Azərbaycan torpağında yüzlərlə adam acından həlak olsun. Əgər bizdə bir damcı belə azərbaycanlı qanı qalıbsa, gərək biz bir vaxtlar zorla parçalanmış xalqın birləşməsinə nail olaq... Buna bizim gücümüz və bacarığımız çatar... Nə qədər çətin olsa da, biz Cənubi Azərbaycan zəhmətkeşlərinə bu köməyi göstərməliyik. Buna bizim qeyrətimiz, vicdanımız, şərəfimiz və sədaqətimiz çağırır... Ona görə də biz öz rəhbərimiz Stalin yoldaşa məktub yazıb ondan Cənubi Azərbaycan zəhmətkeşlərinə kömək etmək məsələsini xahiş etmişik... Biz dörd – beş gündür ki, bu məsələyə başlamışıq, məndən Moskvada soruşurlar ki, nə istəyirsiniz. Cavab verdim ki, biz Cənubi Azərbaycanda yaşayan qardaşlarımıza kömək etmək istəyirik, buna bizə

icazə verməlisiniz. Moskvadakı yoldaşlar bizə bu icazəni verdilər."

(Cəmil Həsənli, "İkinci dünya müharibəsi illərində Azərbaycan hərbi, siyasi və diplomatik münasibətlərdə (1939 – 1945)"- Bakı – "Yazıçı" nəşriyyatı, 2015, səh.68.)

Bu və buna bənzər çoxlu sənədlərə dayanaraq, 16 yanvar 1946-cı tarixinə yaxınlaşdıqca Azərbaycanda millətləşmə və dövlətləşməyə ümid sürəci durmadan sürətlənirdi. Milli Hakimiyyət və ADF-in sadiq başçıları dayanmadan istiqlal yönlü gedişatın təməllərini atmağa hazırlaşır və bu yöndə çalışırdılar.

Bakıda M. C. Bağırov (Azərbaycan SSRİ. KP. başqanı.) Güney Azərbaycana maliyyə, silah və avadanlıq vasitələrinin göndərilməsində əlindən gələn bütün yardımları edirdi. Ancaq, Moskvada, L. Beriya, V. Molotov və onların əmir qulu olan Tudəçi və gizli xayinlərin işbirliyi ilə ADF ziddiyəti durmadan gündəmə gəlirdi. Molotov İosif Stalinə Azərbaycanın güclənməsi və gələcəkdə birləşəcəyi ehtimalı ilə bağlı qorxunc bilgilər verirdi. Bu bilgilərə görə, Azərbaycanın bütövləşməsi Sovet üçün bəla olacaqdır. Onun fikrincə, güclü Azərbaycan Moskva qarşısında baxımsızlıq hərəkatına qalxacaq, Qafqaz bölgəsini öz etkisi altına alacaqdır. Güneylə bağlı susqun qalan Türkiyə də yaxın zaman içində bütöv Azərbaycanla işbirliyinə girəcəkdir. Molotovun fikrincə Qafqazlarda və bölgədə əsl kaus o zaman yaranacaqdır.

SSRİ-nin xarici işlər naziri Molotova görə, Moskva gərək İranın Şimal neftinin çıxarilması üçün Tehranla anlaşsın. Molotova görə, 20 milyon insan itirən və 20 milyon əlili olan Sovet ölkəsinin iqtisadiyyatına yeni can verən Şimal neftindən vaz keçmək böyük xətadır. Ona görə, SSRİ belə bir durumda Amerika, İngiltərə və Avropanın qarşısında durmaq gücündə deyildir. Bu üzdən Güney Azərbaycanı öz halına buraxmaq və onun yerinə İrandan şimal neftinin imtiyazını almaq SSRİ üçün bir qələbə idi.

Moskvanın nüfuzlu orqanlarının təsiri sonucunda Bakının Təbrizə göndərə biləcəyi yardımların önü günbəgün azalırdı. Elə buna görə də M. C. Bağırov Moskvadan istəkləri ilə yanaşı ADF-dən də dayanaqlı və kəskin olmasını istəyirdi. Bağırova görə, ADF muxtariyyət və İstiqlaliyyət arasında qalmamalı, kəskin olaraq doğru yol seçməlidir. Ona görə, Təbrizin kəskinsizliyi Bakının da əl-qolunu bağlayırdı. Onun düşüncəsinə görə ADF və Azərbaycan Milli Hökuməti özünü dünyadan təcrid etməməlidir. ADF başçılarının ***“Biz bir tərəfdən milli dövlət qururuq, digər tərəfdən isə mərkəzi İran dövlətinə bağlıyıq!”*** kimi ifadələrin hər gün təkrar olması düşmənlərdə cəsarət, dostlarda isə tərəddüd yaradırdı. Bu üzdən M. C. Bağırovun verdiyi notaların nəticəsi olaraq ADF rəhbərliyində ikili münasibətin olduğu aydınlaşırdı. Pişəvəri, Padiqan və İbrahimi kimi liderlərin istiqlala yönəlik hərəkətləri Cavid və Şəbüstəri kimi Tehran yönlü yetkililərin muxtariyyətçi əngəlinə taxılırdı. Sonrakı olaylarda, Cavid və Şəbüstəri kimi

siyasi aliş-verişçilərin rolunun üzə çıxması bir daha bu gərçəyi göstərdi ki, bir hərakatı irəliyə doğru aparanların milli ideal və millətçilik boşluğu olan zaman onların hər cür oyuna gəlməsinə şərait yarada bilər. Bağırovun Güney Azərbaycan Milli Hökumətinə yardım göstərməsinin hansı niyyətə bağlanması da maraqlı nöqtələrdən biridir. Bağırov SSRİ-nin ən nüfuzlu siyasətçilərindən biri idi. Bəzi iddialara görə, onun SSRİ KP içində hər an bir fraksiya yaratmaq gücü var idi. Onun ən böyük üstünlüyü əxlaqda və maliyyə işlərində təmiz olması idi.

1953-ci ildə Stalinin ölümündən sonrakı siyasi qarşıdurmalar zamanında onu xalq düşməni adlandırsalar da haqqında əxlaqsızlıq və rüşvət dosyası ortaya qoya bilmədilər. Bu üzdən bir çoxlarının tərsinə onu ölüm cəzasından dərhal sonra qurşuna düzməyib, aylar sonra Bakıda gizlicə öldürüləndən sonra, Sibirə sürgün edildiyi xəbəri yayılmışdır. 1975-ci ildə isə, Moskva qəzetləri onun normal ölümündən yazaraq hikayəsini sonlandırmışlar.

Bağırova görə, ADF-nin Tehran rejimi qarşısında çox rahat təslim olmasının ən önəmli nədənlərindən biri, muxtariyyətlə istiqlaliyyətin arasında iradəsiz qalması idi. Ona görə, ADF doğru yol seçməkdən qaçaraq, Tehran tuzağına düşmə yoluna gedirdi. Bağırov düşünürdüki, Moskvanın Güneydən üz çevimə izlərinin görünməsilə ADF bir an İstiqlal Bildirişini verməli, Güneyin milli davasını Amerika, İngiltərə və SSRİ

bataqlığından uluslararası alana daşımalı idi. Belə olan halda 2.ci Dünya Savaşından sonra uluslararası alanda Güney savaşı ciddi bir milli mücadilə meydanı kimi diqqət mərkəzində olacaqdır. Tehran faşizmi isə, Güneyi əliyalın yaxalaya bilməyəcək idi. Bu üzdən, Bağırov son bir həmlə olaraq, bir başa İ. Stalinə müraciət edərək Sovet qoşununun Güney bölümlərinə silah-sursatın artmasını, modernləşməsini, maliləşməsini istəmişdir. O, son şansını əldə etmək üçün Stalindən 9 maddəlik istəyində Güney-Quzey dəmir yolunun birləşməsini, Güneydən 80-90 min işçinin Bakıda qəbul olunmasını, ADF hökumətinin maliyyəsinə yardım etmək üçün 4-5 milyon rublenin kredit olaraq verilməsi və bu kimi istəklərdə bulunmuşdur. Sözsüz ki, dəmir yolu projesi dışında Bağırovon bu istəkləri Moskva tərəfindən qəbul edilməmiş, tərsinə Bağırovun bundan sonra Güney olaylarına qarışmaması əmr edilmişdir.

Moskva, Bakıya verdiyi cavabla öz niyyətini açıqlayıb və ilk yaşıl işığı Tehrana göstərmişdir. Artıq Molotovun siyasi xəritəsi Moskvanın qalib strategiyasına çevrilərək, Bakının əli-qolu bütünlüklə bağlanmışdır.

Tehranda Başnazir Həkiminin yerinə atanan Əhməd Qəvam ilə SSRİ müzakirələri Tehrandan başlayaraq Moskvada sürürdü. Öncədən gizli planlama üzündən Qəvam Stalinin bir sözünü iki etmədən SSRİ adına verilən bütün istəklərini həyata keçirməyə söz verir. Qəvam, hətta SSRİ istəklərinin

ötəsinə çıxaraq, bütünlüklə Moskvaya bağlı olan İran Tudə Partiyasını özünün Nazirlər Kabinetinə ortaq edərək üzdə M. R. Şahın düşməni sayılan 3 Tudəçini dövlətinə almışdır. Beləliklə, Moskvanın iki başlı siyasəti Tehran tərəfilə durulmağa başlamışdır. Beləki, Moskva bir tərəfdən Tehranla sıx əməkdaşlıqlara meyl göstərir, başqa yandan isə ADF-nin Tehrana təslim olmasını demokratiya və sosializmin yaşaması üçün gərəkli hesab edirdi.

Moskvadan Bakı və Təbrizə yağan ümidsizlik siqnalları durmadan Azərbaycanı tədirgin, İranı isə umudlandırırdı. İran Tudə Partiyası birbaşa moskvadakı nümayəndələrinin aracılığı ilə Mikoyan, Molotov və Stalin kimi anti-türk SSRİ liderlərinə ADF konusunda şişirdirilmiş və gərçəklikdən uzaq raportlar ötürürdü. Tudə partıyasının hiyləkar və Azərbaycana qarşı düşmənçilik çabaları durmadan sürürdü. Üzdə özünü dost göstərən, arxada isə casusluqla uğraşan iki üzlü tudəçilərin işi ADF-yə qarşı Moskvanı dolduruşa gətirib, Azərbaycanın çöküşünü tezləşdirmək idi. Tudə partiyasının ADF düşmənliyi sadəcə Moskvada deyil, həm də ADF-nin içindəki casuslarının dost örtüyü altında ümidsizlik yaratmaq idi. Bu casusların çabasında Bakının bütünlüklə Təbrizdən uzaqlaşması və Moskvanın varsayım bütün yardım yollarının qapanması dayanmışdır.

Artıq, ADF-də ümidsizlik, xəyal qırıqlığı, kəskinliyə qarşı təslimçilik yaranmağa başlamışdı. Tehranın Təbrizə siyasi

üstünlüyü bütünləşmişdi. Moskva, Tehran, İngiltərə, Amerika və Tudə partiyasının ortaq projesi oluşmuşdur. Belə bir durumda, Bakının Təbrizə sunduğu istiqlaliyyət bildirişi (Xalqın Tələbləri) ağır basqı altında qalmışdır.

Təbrizə olan basqıların hər gün artması sınır tanımırdı. Amerika, İngiltərə və Rusiyanın özbəöz ortaq oyunu olaraq, İranın BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasına şikayətində Rusiya ordusunun dərhal İrandan çıxmasını tələb etmişdi. BMT TŞ-nın Rusiya, İngiltərə və Amerikanın ordu bölmələrinin İrandan çıxma tarixini hər üç ölkə qəbul etmişdir. Artıq Moskva qolayca ordusunu Güneydən çıxarmaq üçün bəhanə əldə etmişdi.

Rusların Güneydən tam silah-sursatlı çəkilməsilə ADF cəbhəsində ağır ümidsizlik hakim olmuşdu. ADF içində ikili baxış şiddətli şəkildə böyümüşdü. Azərbaycan kütləsi, hər gün tədirgin olduğunu ADF yetkililərinə göstərir, çarə yolu axtarırdı. ADF başçıları isə, öz içlərində durmadan ümidsizliyə qapanaraq təslimçiliyə çəkilirdi.

Bu arada, Moskva və London arasında İran neftinə yiyələnmə rəqabəti qızğın danışıqlara nədən olmuşdur. Ərəb bölgələrinin obyektiv neft yataqlarının işlənməsi üçün çox böyük imtiyazlar əldə etmiş İngiltərə Rusiyanın İranın şimalındakı petrol macərası ilə həvəslənməsini çox istəyirdi. London, neçə başlı siyasətilə rusların qara noxud axtarışına düşməsinə şərait yaratmışdır. Həmin siyasətin bir parçası

olan Ə. Qəvam oyunu da öz aktuallığını Milli Məclis seçkilərinə bağlayaraq, Sovet ordusunun irandan çıxmasının tezləşməsini ön şərt olaraq ortaya qoyurdu. Ə. Qəvam, İran anayasasını önə çəkərək, şimal neft yataqları üzərində ortaq şirkətin yaranma şərtini Milli Məclisin seçkilərinə bağlayırdı. Milli Məclisin isə yenidən aktiv olmasının şərtlərini ümummilli seçkilərin keçirilməsinə, bunun isə Rusiya ordusunun çəkilməsinə bağlayırdı. Ə. Qəvam bu fikirlərini daha çox Tehrandakı Sovet, İngiltərə və Amerika səfirliklərinin ortaq siyasətindən alırdı. O, özəlliklə istədiyi anda Sovet səfiri Sadçikovla görüşür və Moskvanın Güneyə yönəlik strategiyasının sonucunun gətirməsi yollarını axtarırdı.

4/aprel/1946 tarixli üç başlıqlı "İran-Sovet" anlaşmasını da üç böyük dövlətin birgə strategiyasının diplomatik tablosu kimi görmək gərəkir. Qəvam-Sadçikov anlaşmasındakı başlıqlara bir göz atalım:

1- Anlaşma günündən başlanan 6 həftə içində Rusiya ordusu İrandan çıxmalıdır!
2- İranla Rusiya arasında (şimal nefti üzərində) ortaq neft şirkəti qurulacaq. Bu şirkətin qazanc payı 50/50 olacaq!
3- Azərbaycan sorunu İranın iç məsələsi olaraq, İran dövlətilə Azərbaycan arasında dostcasına həl olacaq!

Bu üç başlığa 7 icra maddəsi də artırılmışdır ki, hər yeddisində ADF və Güneyin necə təslim olma planları yer alırdı.

İlk baxışda belə görünür ki, guya London və Tehran siyasətçiləri Moskva üzərində etkili olaraq qələbə çalmışdır. Ancaq, siyasətin pərdə arxasını görənlər bilirdilər ki, Rusiyanın Azərbaycana qarşı siyasətinin altyapısında SSRİ Kommunist partiyasının baş diktatoru İ. Stalin, Xalq Komissarları Sovetinin sədri və Sovetin dünya üzrə siyasətinin baş memarı – Xarici İşlər Naziri V. Molotov, ayrıca Türk düşməni olan faşist Erməni daşnakçı A. Mikoyan kimilərin baxışları ana faktor idi.

Kəsinliklə Moskvanın anti-Türk, anti-Azərbaycan baxışları təkcə İkinci Dünya savaşı zamanında deyil, bütün tarix böyü danılmaz fakt kimi ortadadır. Rusların Türküstan və ya Avrasiyada genişlənmə amacı qarşısında doğal olaraq Türk varlığı dayanmışdır. Elə ona görə də, rusların böyük imperiya strategiyasının ən acı sonucu da türklərə toxunmuşdur. Bu üzdən tarix böyü ən ağır zərbələri türklərə vuran rus siyasətinin ADF və bütöv Azərbaycana qarşı konsepsiyasını da həmin bucaqdan görmək gərəkir. Ancaq, ADF başçılarının bunu görmə cəsarəti sovetizm ideologiyası duyğusunda boğulmuşdu.

ADF başçıları, bütün bu oyunlarını görə-görə yenə moskvaya umudlu baxırdı. Bu isə, bağışlanmaz bir suç kimi Azərbaycan tarixində daima qalacaqdır.

Necə deyərlər ***"Ayının min bir oyunu var, bir armudun başında!"***

Artıq rus siyasətinin ADF və Güney-Quzey Azərbaycana qarşı açıq tablosu ortaya qoyulmuşdur. Dünya bir yana, əliyalın Azərbaycan Türk Milləti bir yana qalmışdı. Bütün bəlalar durmadan azadlıq təşnəsi olan yurdumuzun üzərinə yağırdı. Ortada ancaq gələcəyə, gənclərimizə, fədarkar millətimizə veriləcək milli inam, dayanışma, dirənişmə ümidi qalmışdı!

ADF, bu çətin durumda iki yol ayrıcından birini seçməli idi. Ya dik dayanaraq millətinin Türk valığı və gücünə inanmalı, ölüm-dirim savaşına girməli, gələcək qoşaqlara bir türklük savaşı irsi buraxmalı idi və ya var olan siyasi oyunlara əyilərək əsarətə boyun əyməli idi! ADF başçıları gözləniləni etdi! Barmaq sayı qəhrəman şəhid lider dışında böyük kəsim quzey yolunu tutdu. Olan oldu, yurdumuz bir daha işğal altına düşdü. 30 min əliyalın Azərbaycan türkü düşmən tərəfindən yaşamını itirdi. Minlər Türk ailəsi evindən, vətənindən Farsistan çöllüyünə sürgün düşdü. Milli ideya boşluğu millətimizin 10 illərcə insancıl və özgürlük arzusuna çökdü.

AZƏRBAYCAN DEMOKRAT FİRQƏSİNİN MİLLİ İDEYA BOŞLUĞUNDA TARİXSƏL NƏDƏNLƏRƏ QISSA BAXIŞ

Təbriz-Bakının doğmalığını pozmaq, milli, insani Türk gəlişməsinin qarşısını əngəlləmək tarix boyu rus-fars birliyinin ortaq çıxarı və siyasəti olmuşdur. Azərbaycanın birlik ruhunun

pozulması ilə Tehran-Moskva arasında yeni gəlişmələrin sancısı bütün Azərbaycan Türk Millətinin bağrını deşirdi.

Azərbaycan 1945-46-cı illərdə bu faciəni bir daha yaşadı. Moskvaya bağlı olan Bakı, olayların içində qalaraq SSRİ-nin anti Azərbaycan siyasətinə baş əymək zorunda qaldı.

Rusların zorbalıqlarına təslim olan Bakının Güney olaylarına biganə qalmasının acısı başqa bir anlam daşıyırdı. Azərbaycan rəhbərliyinin bütöv Azərbaycan liderlik ideyası pozulmuş, yenidən bir millətin birləşmə şansı aradan qalxmışdır. Bu isə, rus-fars siyasətində Azərbaycan türklüyünə qarşı var olan dərin tarixsəl düşmənliyin bir başqa örnəyidi.

Yüz illərdən bəri Azərbaycana və Türk torpaqlarına göz dikən Rusiya imperiyasının zaman-zaman Qafqazlara yenməsi ilə millət-dövlət gücümüz olduqca azalmışdır. Rusların siyasəti ilə Quzeyın idarəsi xanlara, paşalara, bəylərə bölünmüş, Azərbaycan türklərinin bir-birinə düşmən kəsilməsinə nədən olmuşdur.

19-cu yüzilliyin başlanmasıyla rusların açıq siyasəti Güney Qafqaz, Azərbaycan və Türkiyə üzərindən torpaq qazanmaq olmuşdur. Buna görə, Rus dövlətçiliyinin böyüməsilə Türk dövlətləri güc itirə-itirə sonunda torpaqlarını da düşmənə vermişdir. Bunun ən böyük nədəni isə, Türk sülalə dövlətlərinin ruslar qədər öz millətinə dayanmaması olmuşdur.

Tayfaçılıq, dinçilik, məzhəbçilik, əşirətçilik və bir çox Millətaltı və Millətüstü amillərin Türk düşmənləri tərəfindən qullanması danılmaz örnəklərdir.

Ruslar, bu ayrımcılıq faktorlardan yararlanaraq ən ağır fəlakətləri Azərbaycana yaşadıblar. Rusiya-Azərbaycan savaşlarından ortaya çıxan 1805 Kürəkçay anlaşması, 1813 Gülüstan anlaşması,1828 Türkmənçay anlaşması bütünlüklə Azərbaycanın yenilgisi ilə sonuclanmışdır. Maraqlıdır ki, rusların Azərbaycana yürüməsi, Osmanlı dövlətinə savaş açması ilə eyn zamana tuş gəlir. Bu isə, rast gələ bir olaydan daha çox türklər arasında biganəlikdən doğan rus savaş planı olmuşdur. Rusların qələbəsi ilə sonuclanan ən son Rusiya-Osmanlı savaşlarının tarixilə yuxarıdakı tarixləri qarşılaşdırmaqla qonuya aydınlıq gətirək:

1806-1812- ci illər arası savaşlarında Osmanlı yenilgisi və Bükreş (Buxarest) anlaşması,

1828-1829- ci illər arası savaşlarında, Osmanlı yenilgisi və Edirnə anlaşması. Göründüyü kimi hər gah Türklər bir-birinə düşərək zəiflərkən ruslar dərhal basqın edib torpaqlarımızı qəsb etməyə çalışıblar!

Göründüyü kimi iki Qacar və Osmanlı Türk dövlətlərinin bir-birindən uzaq qalması Rusiya dövlətinin yararına olmuşdur.

Azərbaycan Demokrat Firqəsinin milli- mənəvi çöküşünü də bu qapsamda görmək gərəkir. Açıqcası, ADF çöküşü ruslarda

alışqanlığa gəlmiş Türk düşmənçiliyinin sadə bir gözləntisidi. Həmin bu gizli düşmən və müttəfiqləri ilə növbəti olaraq Azərbaycan Türk Millətinin nəcib arzuları qan dənizində boğuldu. Heç quşqusuz ki, fars faşizminin Azərbaycanda qan seli yola salmasıda, moskvanı insanlığın kəbəsi tanıtdıran Rus sömürgəçi dövlətin böyük rolu olmuşdu.

ADF rusların nə qədər pis niyyətlı olduqlarını hərkəsdən daha dərin bilirdi. Rusa inanmaq olmaz sözü dəfələrlə ADF başçılarından işidilirdi. Ancaq, bilə-bilə ki rusdan xeyir gəlməz, yenə rus umuduna qalırdılar. Elə buna görə də, bir millət baxa-baxa yaşam umudunu itirmiş oldu. Son silahı olan milli kimliyi – türklüyü- düşmənlərin eliminasiya mərkəzlərində ən ağır darbalara uğrarkən farslaşma və iraniləşmə dəyirmanında əzilməyə məhkum oldu. Milli şəhid professor M. T. Zehtabi demişkən:***“ 50 il boşluqda qalan bir millət, özgürlük gərçəyini unudar!”***

Keçmiş gələcəyin güzgüsüdür!

Keçmiş gələcəyin güzgüsüdür məntiqindən yola çıxaraq, dumanlar çəmbərində aydınlaşmayan keçmişimizin aydınlaşmasına çalışmaq gərəkir. Elə buna görə də, tariximizin ən dərin və qaranlıq döngələrinin aydınlaşması gərəkir. Məhz bu nədənlə, 1945-46-cı illərdə baş vermiş olayların pərdə arxası açılmalı, gələcəyə körpü olmalıdır. Bu açılış indiki ADF-in iki qanadının inadına qarşı olsa belə, gəncliyimizin bilgisinə ötürülməlidir. Özlərini ADF simpati

tanıdan, ancaq damarlarında Tudə partiyası qanı ilə yaşayanların hesabı bam-başqadır. Bu kəsim üçün sadəcə İran, iranilik və iraniləşdirmə çabasından başqa bir şey yoxdur. Ancaq, Azərbaycan Türk Millətinin dərdi bu yabançı və hələ də özgəlik bataqlığında palçığa batanlarla tutuşan deyil. Ulu türklüyümüzün insan toplusu halı ilə yaşamı, Güney Azərbaycan Türk Cümhuriyyətinin dövlət çatısının oluşumu bütövlük yolunun ilk qudsal ülküsüdür.

İnanıram ki, bu günümüzün ayıq-sayıq türkçü gənci keçmişin doğru təcrübələrinə dayanaraq millətimizi gələcəyə səfərbər etməkdə böyük uğurlar qazanacaqdır. Sözsüz ki, Fars şovinizmi Azərbaycan Türk Milləti qarşısında olduqca zəif, qorxaq və yıpraqdır. Bunun üçün Azərbaycan türklüyü özünün milli gücünü toparlamalıdır. Azərbaycan türklüyü özünü və düşüncələrini özgələşməkdən xilas etməli və kamil bir millət halına gəlməklə qarşısında duran bütün əngəlləri uzaqlaşdırmalıdır. Başqa sözlə desək bizim qurtuluş yolumuz yalnız milli idrakımızdan millətləşməyimizdən, bütünləşməyimizdən keçir. Mənə belə gəlir ki, yalnız bu halda 80 il bundan öncə Rus rəflərində gizlənilmiş milli arzularımız gerçəkləşər. Yalnız ruhda, düşüncədə, milli idrakımızda, özlüyümüzdə, türklüyümüzdə, Azərbaycan yurdçuluğumuza bağlı olduğumuz zaman bir düşmən əlindən qurtulmaq üçün başqa düşmənin tuzağına düşməyəcəyik.

Azərbaycan Demokrat Firqəsinin 16 yanvar 1946-cı il tarixində yayıma hazır “AZƏRBAYCAN XALQININ TƏLƏBLƏRİ” və ya doğru anlamı ilə desək “İstiqlal Bildirişi”nin bütün mətni:

“AZƏRBAYCAN XALQININ TƏLƏBLƏRİ”

Xalqın qanuni tələblərinə cavab verməyən mərkəzi hökumət əsası olmayan “Azərbaycan iranın ayrılmaz hissəsidir” fikrini təkrarlamaqdadır. Bununla Tehran hökuməti bir daha təsdiq edir ki, onlar azərbaycan xalqının çox əsrlik tarixi ilə və milli mövcudluğunu inkar edir. Terror, yalan və böhtan vasitəsi ilə onu milli zülm altında saxlamağa böyük milli demokratik hərəkatını qaralamağa çalışır. Ona görə də, biz milli azadlığımızı Tehran mürtəcelərindən qurtarmaq işində yalnız öz gücümüzə arxalana bilərik. Buna yalnız bütün xalqımızın birləşməsi, dünyanın demokratik xalqlarının yardımı ilə nail ola bilərik. Azərbaycan xalqı Tehranın heç bir iştirakı olmadan öz milli hökumətini yaratmaq məcburiyyətindədir. İndi artıq bizim milli müstəqilliyimiz və milli hökumətimiz şübhəsiz ki, mövcud olan fakta çevrilmişdir. İndi biz Azərbaycanın hər güşəsində böyük varlığın və köklü dəyişikliklərin şahidi oluruq. Köhnə, çürümüş dövlət aparatı dağılır. Öz yerini ölkənin yeni cavan qüvvələrinə verir. Şübhəsiz ki, Belə vəziyyət davam edərsə ilk əlverişli imkan düşən kimi Tehran bizim milli müstəqilliyimizi qandənizi içində boğmağa çalışacaq. Azərbaycanda demokratik hərəkatı ləğv etmək üçün heç bir

cinayətdən çəkinməyəcək. Ona görə də biz ədalət və insaniyyətin təntənəsi naminə beş milyon xalqın azadlığı və müstəqilliyini, onun gələcək mövcudluğu və inkişafı naminə Azərbaycan milli muxtariyyətindən onun tam və əsl müstəqilliyinin əldə edilməsinə keçməliyik. Bu o deməkdir ki, biz irandan tamamilə ayrılıb demokratik əsasda öz müstəqil dövlətimizi “Azərbaycan Milli Demokratik Respublikasını” yaratmalıyıq.

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN MİLLİ DEMOKRATİK RESPUBLİKASININ TƏMƏL PRİNSİPLƏRİ

1- *Bizim ölkəmiz Azərbaycan Milli Demokratik Respublikasi (qısa AMDR) adlandırılmalıdır.*
2- *Bu Cümhuriyyət sözün tam mənasında demokratik əsaslarda qurulmalıdır. Onun dövlət orqanları bir başa bərabər, gizli səs vermə ilə seçilməlidir.*
3- *Respublikanın əsas qanunun işləyib tamamlamaq, ölkənin taleyini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə yaxın gələcəkdə tam demokratik əsasda Müəssislər Məclisi çağrılmalıdır.*
4- *Azərbaycanın Milli Demokratik Respublikası bütün vətəndaşları söz, mətbuat, vicdan və dini etiqad azadlığı ilə təmin etməli. Bütün bunları öz anayasasında əks etməlidir.*

5- *Dövlət orqanlarını geniş xalq kütlələrinə yaxınlaşdırmaq eyni zamanda əsl milli hakimiyyət yaratmaq məqsədi ilə bölüklərdən, mahallardan tutmuş vilayətlərə qədər bütün Azərbaycan üzrə əncümənlər yaradılması yol ilə bütün dövlət məmurlarının fəaliyyəti üzərində xalqın nəzarəti təmin olunmalıdır.*

6- *Azərbaycan Milli Demokratik Respublikası ölkənin həyatının batan sahələrində xüsüsi mülkiyyət hüququnun tanımaqla iqtisadiyyatın inkişafına və xalqın rifahına yönələn bütün təşəbbüslərə qayğı ilə yanaşmalıdır.*

7- *Kəndlilərin həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq, əkinçiliyi müasir texniki əsaslar üzərində keçirmək məqsədi ilə bütün dövlət torpaqları (xalisə) və azərbaycandan qaçmış mülkədarların torpaqları kəndlilərə verilməlidir.*

8- *Ölkədə geniş xarakter almış işsizliyi ləğv etmək və fəhlə sinifinin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə mövcud sənaye müəssisələrinin işi canlandırmalı, yeni fabriklər, zavodlar tikilməlidir.*

9- *AMDR yaxın gələcəkdə ölkənin yeraltı sərvətlərindən istifadə etmək üçün tədbirlər görməlidir. Hansı ki, Tehranın heç nəyə qadir olmaması ucbatından indiyə qədər istifadə olunmamış yeraltı qaynaqlar çıxarılmalıdır. Bizim xalq bu məsələyə böyük əhəmiyyət verərək ümid edir ki, bu problemlərin həlli*

ölkənin iqtisadi vəziyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdıracaqdır.

10- *Uzun əsrlər boyu azğın diktatorların hökmranlığı ölkəni dünya sivilizasiyasından uzaq saldığını nəzərə alaraq AMDR-i ölkədə elmin, texnikanın, mədəniyyətin inkişafını özünün birinci vəzifəsi hesab edir.*

11- *Biz, tarixi, coğrafi, etnoqrafik məlumatları əsas götürərək yaratdığımız AMDR-nin tərkibinə aşağıdakı əsas şəhərləri daxil edirik:*

Təbriz, Ərdəbil, Urmu, Qoşaçay, Marağa, Salmas, Xoy, Mərənd, Ənzəli, Makı, Heroabad, Zəngan, Qəzvin, Həmədan. *Biz Respublikamızın sərhədlərini bu sənədə əlavə edilən xəritə əsasında müəyyənləşdiririk. Belə ki, xəritədə göstərilən şəhər və kəndlərin əhalisinin 95%-dan çoxunu hazırkı vaxtda azərbaycanlılar təşkil edir.*

12- *Təqdim edilən xəritəyə Şimalı Kürdüstan əraziləri də daxil edilməlidir. Bu ərazidə sərhədlər Şimalı Kürdüstanın dövlət quruluşu ilə bağlı məsələ həll edildikdən sonra müəyyənləşdiriləcəkdir.*

(Qaynaq: Azərbyacan Cümhuriyyəti, siyasi partiyalar, ictimai hərəkətlər mərkəzi, dövlət arxivi, fond 1, siyasi 89, iş 113, vərəq 45-54-56- 58.)

(Bəyaniyyənin 12-ci madəsilə bağlı yazardan açıqlama: Son zamanlarda kürdlərin Azərbaycan torpaqlarına axını

ölkəmiz üçün böyük soruma çevrilmədədir. Buna baxmayaraq tarixi faktlara dayanaraq, əsrlər boyu Azərbaycan dövlətçilik baxımından öz sərhədlərinə malik olmuş və orada Azərbaycan türklərindən başqa və digər etnik xalqların da yaşamasına imkan vermişdir. Bu baxımdan Azərbaycanın ərazi bütövlüyü hər hansı etnik qurup və əşirət ilə dartışma obyekti olamaz!)

Göründüyü kimi bu sənədin media və dünya ictimaiətinin bilgisinə çatdırılması Azərbaycan demokratik dövlətinin tam müstəqil dövlət olaraq tanınmasına yol aça bilərdi və ya ən azından Azərbaycan Milli Hökumətinin varlığı bir yenilmiş istiqlalçı dövlət kimi dünya üzrə tanınardı.

Azərbaycan Milli Hökümətinin son aylarındakı yön dəyişməsilə Türkiyəyə üz tutması qardaş dövlətin az olsa belə, diplomatik dəstəyini qazana bilərdi. Ancaq, ADF bu yöndə də tərədüd edərək, baxımsız milli hökumət kimi deyil, İran içində muxtar Azərbaycan məclisi adı ilə Ankaraya göndərdiyi etkisiz nümayəndə heyətilə Türkiyə dövlətinin maraq dayrəsindən uzaq qaldı. Halbuki, əgər həmin müraciət Güneyin müstəqil cümhuriyyəti və Firqənin bir başa rəhbərliyi adı ilə olsaydi uluslararası qanunlara tabe tutularaq bir dövlətin iç qavqası statusu altında əzilib dağılmaz, ən azından dünya savaşından sonra yaranan müstəqil dövlətlərin sırasında yeni qurulmuş MBT toplantı obyekti ola bilər, Güney Azərbaycan dövlətçiliyi üçün yeni üfüqlər açardı.

Sözsüz ki, belə olan durumda AMDR-nin Moskva və Tehrana qarşı direniş gücü artaraq, başı uca məğlub bir istiqlalçı hərəkat kimi gələcək nəsillər üçün milli qurtuluş simvolu olacaq idi. Türk böyüklərinin deyimilə: ***“Torpaq, əyər uğrunda ölən varsa vətəndir!”***

Sözsüz ki, o zamanın ağır şərtləri altında Güney Azərbaycan Milli Hökumətinin yaşaması mümkün deyildi. İngiltərə, Amerika və Rusiya dövlətlərinin ortaq amacı Azərbaycan Türk Millətinə qarşı son aşamasında idi.

Az bir zaman sürəcində firqə adı altında ortaya çıxan (12 maddəlik 12 şəhrivər (özərk) “xod muxtari”, 12 maddəlik xalqın tələbləri (istiqlal), 33 madəlik milli hökuməti buraxma (valilik) bildirişlərdən asılı olmayaraq Azərbaycan Milli Hökumətinin yox olma projəsi çizilmişdir. Artıq, bunun qarşısını alacaq, milləti milli qurtuluş və istiqlal savaşına hazırlayacaq maddi-mənəvi güc ortada yox idi. Firqənin öz ön görüşünə görə, “*rusların Azərbaycandan çəkilməsilə faşist Tehran rejimi Azərbaycanda qan seli yola salacaqdır.”* Deməki, belə doğru təsbitdə olan Firqə rəhbərliyinin ümidi heç zaman türklərin dostu olamayacaq ruslara bağlanması ilk başdan xətalı yol idi. Bu təsbitə görə, gözlənilən bir yenilgi var isə, onun necəliyi önəmlidir. Onun gələcək quşaqlara verə biləcək net mesajın necə olması, nə amacda olması önəmlidir. Türklər üçün tarix alanı hər zaman varlıqla ölüm arasında savaş meydanı olmuşdur. Türk tarix boyu savaş alanında

yendiyi kimi yenilməkdən də qorxmamışdır. Bir Türk üçün ən böyük yenilgi ülkü, amal, arzu və düşüncədə yenilməkdir.

Türklər, istiqlal savaşında baş əymədən yenilə bilər, ancaq yenildiyi halda gələcək quşaqlarda özgürlük və baxımsızlıq umudunu diri tutar. Bir atalar deyiminə görə, *“düşmən qarşısında baş əyməyib, başını verən igidlə, düşmənə baş əyib başını verən qorxaq arasında cənnət ilə cəhənnəm qədər fərq var!”*

Firqəmizin fiziki çöküşündən 80 il keçsə də, onun psikolojik və düşüncə yenilgisinin basqısı hələ də Azərbaycan Türk Millətinin beynindən silinməyibdir.

Bu bağlamda, istiqlal söyləmindən qorxan Güney Azərbaycanın bəzi təşkilat və partiyalarının düşüncə yapısında Firqənin oynaq baxış bucağının izləri ap-açıq görünür. Bu qurumlar, həmin qorxu içində istiqlal söyləmindən qaçaraq, *“öz gələcəyini əldə etmək”,* kimi siyasi alış-veriş örtüyü olan çeşidli yaşmaqlarla alovlu istiqlalçı gənc quşağımız qarşısında “üç kartçılıq” oyunları ilə özlərini gülünc duruma salırlar. Bu qurumlar, istər bilərəkdən, istərsə bilməyərəkdən 80 illik düşüncə bulanığın yaratdığı boşluqdan su istifadə edərək yenilmiş bir acı təcrübəni bir daha millətimizə dadızdırmağa çalışırlar.

Şübhəsiz ki, istiqlalçı Firqənin yenilgisi Azərbaycan Türk Millətinin gələcək istiqlalçı düşüncəsini bir mənalı olaraq təmin

edər, bəlkə də çox keçmədən türkçülük kökləri üzərində bitən müstəqil Azərbaycan dövlətinin gənc quşağı başqa millətlərin də milli qurtuluş yolunun açılmasına səbəb olardı. Bəlkə də bu gün qan içən molla şuubi-farsçı rejimin varlığı belə, olmazdı. Unutmamaq gərəkir ki, bu tarixsəl əgərlər gələcək üçün alınan dərslərdi.

Tarixdən hansı dərsləri çıxarmaq gərəkir? İlk dərs bu olmalıdır ki, Azərbaycanın Demokratik Firqəsinin tarixi Azərbaycan Türk Millətinə bağlıdır. Türk ulusunun tarixi eniş-yoxuşlarla doludur. Böyük ulusun böyük tarixi olar. Firqə tarixi Türk Dünyasına özəl tarixdir. Bu tarixdən öyrənmək gərəkir ki:

A) MİLLİ DÜŞÜNCƏ VƏ ÖZLÜYÜNƏ HAKİM OLMAQ

Öncə millət və vətənimizlə bağlı olan olaylara bilimsəl cəhət verməli, milli düşüncəmizi gücləndirməli və özümüzə hakim olmalıyıq. Ata-babaların yalnışlarını ört-basdır etməməliyik. Tarixi yalnışlıqları ört-basdır etməməli, milli düşmənlərə məhv etmə fürsəti verməməliyik. Tarixi milli ideal olmadan qurtuluş davası olmaz. Milli qurtuluş davamızı hər cür düşüncə dönüşümdən qorumalıyıq. Türkün ən böyük silahı Türk olmaqdır. Türk olmaq hər türkün doğal subyektidir. Milli qurtuluşunu və işğal altında olan yurdunu özgələrdən qurtarmaq istəyən bir Türk öncə özlüyünü, kimliyini tanımalıdır. Vətənin qurtuluşu, irəliləməsi milli ülkü tələb edər. Bir Türk öz qudsal yolundan azmasın deyə, ulusal ülküsünə sarılmalıdır. Güney Azərbaycanın özgürlüyü türkçülük ideyasına bağlı

olmaqla olasıdır. İşğal olmuş yurdumuz qurtuluş yolu öz doğal yaşam fəlsəfəmiz olan türklüyümüzə bağlıdır. Bu, hər türkün yaşaması üçün gərəkən ən gözəl daddı.

B) UZAQ DURACAQLARIMIZ

Farsçılıqdan, irançılıqdan, ümmətçilikdən və milli-azadlıq hərəkatımızı zaman-zaman qanında boğan hər hansı başqa yad görüşlərdən uzaq durmalıyıq. Bu gün nə kommunizmin, nə ümmətçiliyin nə də hər türlü imperialist məktəblərin Türk toplumları ilə dostluğu yoxdur. Onların amacı yalnız türklərə ruhsəl və fiziksəl zərbə vurmaqdır.

Bir çox Türk ölkəsi kimi Azərbaycan da Türk yurdudur. Turan Türkün yer üzündəki siyasal, kültürəl, tarixsel əbədi yurdudur. Turan zehinsel qudsal varlıq deyil, bütün var olan evlər kimi böyük bir birleşdirici mekandır. Böyük Avropanın bir bölümü olan Almaniya, Sakit okeanın (Pasifik) bir hissəsi olan Yaponiya, Latın Amerikanın bir ölkəsi olan Braziliya kimi Azərbaycan da Turan Evinin bir parçasıdır.

Türklük doğuşundan bəri cür bə cür anlam verən ilkin və konkret şovinizmə, irqçiliyə, faşizmə, sömürgəçiliyə, insanı əzgin edən ideologiyalara qarşı olmuşdur. Bir Türk insan varlığını hər şeydən üstün tutar. İnsanlıq rəngdən, özlükdən, cinsdən, dildən, millətdən, dindən, məzhəbdən, coğrafiyadan və hər şeydən üstündür. Azərbaycan türkü də bütün bəşəri toplumlar kimi insanı səadətə çox ehtiyacı var.

C) "DİL VARLIĞIN EVİDİR!"

Almanlı filosof Martin Haydeggerin bu tanınmış sözü "Azərbaycan Türk Millətinin" fəlsəfi yozumudur. Türk dili, şübhəsiz ki, türklərin yer üzündə ki varlığının anlamıdır. Azərbaycan türklərini də içərən, 300-400 milyon insan iç duyğusunu bu dildə dışa verir. Buda onu göstərmiş olur ki, Azərbaycan Türk Millətinin yaşam fəlsəfəsi dilinə bağlıdır.

1994-cü ildən – prezident Əbülfəzl Elçibəyin dönəmindən sonra, prezident Heyder Əliyevin bir başa istəyi əsasında Respublika Konstitusiyası içində Türklüklə bağlantıda olan bütün terminler silindi. Dövlətin rəsmi dili olan Azərbaycan türkcəsi anayasadakı statusunu itirdi. Azərbaycan Respublikasının rəsmi Türk dili Azərbaycan Dilinə çevrildi. Bir çox türkoloq, dilçi, tarixçi, sosialoq, yazar və ziyalının istəyinin tərsinə Türk sözü anayasadan çıxarıldı. Bu yalnış tutuma görə, Azərbaycan türkcəsinin yerini Azərbaycanca sözü aldı. Bu dəyişim ilə milli kökün özüldaşı olan türklük qavramına ağır zərbə vurulmuş oldu. Azərbaycan kimliyi öz kökündən baxımsız görünərək Türk qavramı qarşısında qoyuldu.

Hazırda, Azərbaycan dövlətilə millətini bir tutan anlamsız ideologiya, Azərbaycanın soykökünə, milli kimliyinə və türkcə dilinə biganə qalaraq ziyan vermis durumdadır. Bu ziyandan bir an uzaqlaşmaq gərəkir.

Dil özünün ulusal varlıq fəlsəfəsilə bağlı və canlıdır. Dil, öz kökündən uzaqlaşdıqca dominat dillərin basqısı altında öz bağımsızlığını əldən verməyə məhkumdur.

Bizi dərindən üzən nədən isə Azərbaycan türkcəsinin özlüyündən uzaq tutulmasıdır. Azərbaycan türkcəsinin kökü Türk fəlsəfəsi ilə tək ruhdur və belə də tutulmalıdır. Dünyanın ən güclü dillərindən biri kimi tanınan, dilçilik baxımından dünyanın ən düzənli və söz yaradan dili olan türkcənin ərəbcə, farsca, rusca dilləri altında əzilərək, Türk millətinin assimilə olma yolunun açılması kimlərin yararına olabilər? Cavab çox açıqdı; Azərbaycan Türk dövləti və millətinin düşmənlərinin çirkin amaclarının xeyrinə!

Azərbaycanın türkcəsi Azərbaycan Türk Millətinin özəyi ilə birləşməli, Azərbaycan Respublikasının Anayasasında dövlət ruhunu tərənnüm etməlidir.

Şübhəsiz ki, Azərbaycan Cümhuriyyəti tərəfindən ortaya qoyulan belə bir tablo, siyasi yöndən də Türk Dövlətləri Təşkilatının güclü aktyor olmasına böyük rol oynayaraq. Eyn zamanda Azərbaycan liderliyində etkən olacaqdır. Ayrıca Azərbaycan türkcəsi yurdun bütövləşməsində millətləşmə ruhu kimi Güney Azərbaycanın da milli qurtuluş yolunda böyük rol oynayacaqdır.

T) QURTULUŞ UMUDU VƏ MİLLİ İSTİQLAL

İrançılığa və onun etnik ideologiyası olan farsçılığa ufanmaq, Azərbaycan Türk Milləti içində sinsicə bəslənən, gələcəyini qaraldan ən böyük ümidsizlik sindromudur. Özgür, baxımsız və özgələrə bağlı olmadan gələcək Güney Azərbaycan dövlət ümidinin ən təməl şərti enerji tökədən amillərdən uzaq qalmaqdır. Liberalizm, kommunizm, dinsəl görüş, məzhəb dayanağı, bölgəçilik, ailəçilik milli ümidin enerjisini tökədən amillərdən sadəcə bir neçəsidir.

“Federal İran” xülyası ilə yatıb-duran açıq-gizli solçu liberalist aydınların sinsi ümidsizlik yaratması, Güney Azərbaycanın özünə inamı və müstəqil gələcəyi uğrunda səfərbərliyinə qarşı ən təhlükəli iç sorunlarda biridir. Şübhəsiz, heç bir “fars yönlü İran sistemində” Güney Azərbaycana görə ən ufaq olumlu düşüncə yoxdur. Qısası, sadalanmış ideoloji faktorlarin kökündə Güney Azərbaycanın özgür gələcəyi üçün dərin düşmənlik yatıbdır! Sözsüz ki, bu təhlükəli və düşmən sevindirən əngəlləri aşmaq Azərbaycan Türk millətçi gəncliyinin üzərinə düşür.

İran şovinizmini saxlayan bütün fikri və əməli amillərdən qaçmaq gərəkir. Həmin amillərdən biri də İllər boyu milli inteqrasiya adı altında iranilik qapsamında özlərini türkçü adlandıran İran türklüyü utopiyasında səfil qalanlardır. Onlara görə, güya İran türklərindir. Bundan sonra da türklərin iranı olacaqdır. Azərbaycan Türk Millətinin gələcəyinin ən dayaz

xəyalçısı olan bu kəsim bilər-bilməz ümidsizlik törədən bir başqa kəsimdir.

Son olaraq Azərbaycan Türk Millətinə və onun gələcək özgürlüyü qarşısında ümidsizlik simvolu olan hərkəs, hərkəsim və qurum öz millətinin dostu deyil, xəsmi sayılır. Bu belə bilinməlidir!

Son

Azerbaycan Demokrat Fırkası’nın

“Bağımsızlık Bildirisi”

(KGB Arşivlerinden Alıntı)
(16 Ocak 1946)

ELDAR QARADAĞLI

Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Bağımsızlık Bildirisi

KGB Arşivlerinden Alıntı
(16 Ocak 1946)

Eldar Karadağlı

Editör ve kapak tasarımı:

A. Urman

Yayımcı şirket:

Sonmediya və SON Production

Önsöz

Azerbaycan halkının, tek bir millet ve tek bir halk olması danılmaz gerçektir. Ancak, Azerbaycan Türklerinin son iki yüz yılda büyük ölçüde birbirinden ayrı düşmesile Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan gibi kavramları ortaya gelmiş, ayrıca çok fazla ulusal ve toplumsal soruna yol açmıştı. Aslında istemeyerek ama zorla Kuzey Azerbaycan, Güney Azerbaycan dediğimiz kavramlar tek ve bütün bir Azerbaycan'dan başka bir şey değildir. Bu anlamda şimdilik siyasal ve hukuksal düzeyde var olan iki Azerbaycan'dan (bağımsız Kuzey Azerebaycan Cumhuriyeti, diğeri şu anda İrana bağlı Güney Azerbaycan) bahsetmek ve yazmak zorundayız.

Kuzey Azerbaycan Türkleri, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kurarak bağımsızlıklarını yeniden kazandılar. 27 Nisan 1920'de Sovyet Rusya'nın 11. Ordusu'nun işgali sonucunda Kuzey Azerbaycan'ın yaklaşık 70-71 yıllık bağımsızlığına son verildiği doğrudur. Ancak 18 Ekim 1991'de 28 Mayıs Ulusal Bağımsızlık Bildirgesi'ne dayanarak devlet bağımsızlığımız yeniden sağlandı.

1925 yılında Kaçar Türk Devleti'nin yıkılması üzerine, yerine yasadışı olarak geçen İran'daki Pehlevi hanedanlığı döneminde Güney Azerbaycan Türkleri 12 Aralık 1945'de (21 Azer 1324 güneş takvimi) Milli Bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Güney Azerbaycan Türklerinin Milli Bağımsızlık Bildirgesi, büyük ölçüde Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın (parti)"İstiklal Bildirgesi"nde yansıtılmaktadır. Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın 16 Ocak 1946 tarihli 12 maddelik "AZERBAYCAN HALKININ TALEPLERİ" veya "Bağımsızlık Bildirgesi"nde açıkça Milli Bağımsızlık öne çıkıyordu. O "Bağımsızlık Bildirgesi"nin varlığı Güney Azerbaycan Türklerinin milli bağımsızlıklarını yeniden kazanmaları için yeterli belge sayılırdı.

Ne yazık ki Azerbaycan halkı uzun süre "Bağımsızlık Bildirgesi"nin varlığından büyük ölçüde habersizdi. Bu nedenle, Güney Azerbaycan Kurtuluş Partisi Başkanı, milli aydın Eldar Karadağlı'nın ortaya koyduğu, boyutu küçük ama çok anlamlı bu eseri alkışlıyoruz. Zira içinde bulunduğumuz yüzyıl, 1945-1946 yıllarında var olan Güney Azerbaycan Türklerinin Milli Bağımsızlık yüzyılıdır. "Bağımsızlık Bildirgesi"nde belirtildiği gibi Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti, milli varlığını dünyaya ilan ederek İran denilen ülkeden tamamen ayrılmayı ısrarla savunmuştur.

Eldar Karadağlı, Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın 16 Ocak 1946 tarihli 12 maddelik "Bağımsızlık Bildirgesi"ni doğruluk, objektiflik ve ulusal ilkelerine dayanarak kapsamlı bir şekilde analiz etmişti.

Biz ayrıca, şu anda "İslam Cumhuriyeti" devletin'de Güney Azerbaycan halkının sadece hak ettiği yerde bulunmadığına, aynı zamanda günden güne en büyük haksızlıklara maruz kaldığına tanık oluyuruz. Elbette bu durum sonsuza kadar böyle devam edemez. Bu anlamda sorunun çözümü ne ulusal kültürel ve ne de ulusal-yerel özerklikte görünmektedir. Bene göre Güney Azerbaycan Türklerinin artık Tebriz merkezli yeni bir Türk devleti kurmaktan başka yolları yoktur. Çünkü son 45 yıldır İslam adı altında iktidarda olan İran İslam rejimi, Aryanist görünümünden ve Türk düşmanlığından vazgeçmemiştir. Bu, önceki 54 yıllık Pehlevi rejimi gibi İran'daki İslam yönetiminin de Türklere haklarını verme niyetinde olmadığı, hatta açıkça Türk karşıtı bir politika izlemeye devam ettiği anlamına geliyor.

1925'e kadar iyi veya kötü bu devletin egemen milleti olan Türkler, şuanda ne ulusal-kültürel özerkliğe ne de ulusal-yerel özerkliğe sahip olamıyorlarsa, o zaman yeni bir devlet kurmak ve sıfırdan başlamak gerek. Kısacası, yüzyıldırki babaları elile kurulmuş devlette bütün hak ve hürriyetlerinden uzak saklanılmış şerefli,

onurlu bir millet için tek çıkış yolu, defalarca kanıtladığı gibi, yeni bir Türk devletinin temellerini atmaktır. Ancak söylemek gerekir ki, yeni Türk devleti herhangi bir yerli nüfuzlu güçler, hanedanlar önderliğinde değil, Türk toplumunun bilincinin sonucu olarak ortaya çıkmalıdır.

Yeni Türk devletinin sınırları, coğrafyası, bayrağı ve yönetim biçimi binlerce yıllık Türk dünya görüşü tarafından belirlenecektir. Biz Türkler, Türklük bilinci çatısı altında, Türk felsefesiyle devletimizi her zaman kurduk, büyüttük, yücelttik. Şimdi Türk milleti aynı yolu izleyerek, bizimle eşit yaşamak isteyenlere kapılarını açık tutacak, kendisine düşman olanlara da hak ettiği yeri gösterecek yeni bir Türk devleti kuracaktır.

Dolayısıyla kanaatimizce, yeni Azerbaycan-Türk devletinin inşası yolunda millileşmeden, devletleşmeden, bütünleşmeden söz açarken şu başlıklar dikkate alınmalıdır:

Milletleşme denildiğinde yeni bir milletin yaratılması değil, düne kadar her alanda (dil, tarih, kültür vb.) var olan büyük Türk milletimizin yeniden diriltilmesi anlaşılmalıdır.

Devletleşme derken dünyada ilk defa devlet kurmaktan değil, daha önce var olan devletlerimizin (Aratta, Kuti, Subar, Turukki, Manna, Midiya, Oğuz, Hazar, Hun, Selçuklu, Baharlu, Bayandur, Kızılbaş, Afşar, Kaçar**)** gibi devletlerin kurulmasından bahsediyoruz. Küllerin içindeki kıvılcımları nasıl tutuşturacak, alovlayacak ve yeni Türk devletini yaratacağımızı anlamamız gerekiyor.

Bütünlük derken, Türk bilincindeki bütün yabancı düşüncelerden arınmayı, yabancı devletler içinde parça parça yaşamayı bir kenara bırakıp, hem bilinçli hem de fiziksel anlamda bir olmayı başarmamız gerekir.

Demek istediğimiz, millileşme, devletleşme ve bütünleşme kavramlarını birbirini destekleyici şekilde, aralarındaki sürekli bağı akılda tutarak, yeni bir Türk devleti kurmaktan başka çaremizin olmadığıdır. Artık ne Safevileri, ne Afşarları, ne de Kaçarları geri getirmek olmaz. Çünkü bu devletlerin başlangıç özleriyle sonku özleri arasında önemli farklar var. Bunu bize yapanlar tabii ki Türk düşmanı oldular ve o devletleri elimizden aldılar, en son da Kaçar Türk Devleti'ni.

Biz Türkler, persçı İran devletinin 1925de bizim Türk devletçiliğimiz üzerine kurulmasını ne kadar söylesek de, bugün devletimizin artık bizim elimizde olmadığı gerçeğini ortadan kaldırmıyor ve kaldırmayacak. Dolayısıyla millileşme, devletleşme ve bütünlüşme üçlüsü temelinde yeni bir Türk devletinin temellerinin atılması gerekmektedir. Şüphesiz ki, büyük Azerbaycan'ın küçük bir parçasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin varlığı, önümüzdeki yıllarda kurulacak olan büyük Türk devletinin oldukca önemli nüvesini oluşturacak. Bu o kadar doğal bir gerçektir ki, dünyanın bütün milletleri bir araya gelip buna karşı çıksalar bile, Azerbaycan merkezli yeni bir büyük Türk devletinin doğmasını engelleyemezler.

Bunun için öncelikle Güney Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti kurulmalı, ardından iki bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti ve Güney Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyetlerinin birleşme süreci başlatılmalıdır.

Yaşasın birleşik Azerbaycan halkı!
Yaşasın bütün Azerbaycan!

Faig Gazanfar oğlu Alakbarlı
Felsefe Doktoru, Doçent,

AMEA-sı Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü
"Türk halklarının tarihi ve çağdaş felsefi düşüncesi"
Felsefe Bölüm Müdürü,
Bütöv Azerbaycan Ocakları (BAO)
Türk Dünyasıyla İlişkilerden Sorumlu Başkan Yardlmcısı

Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Bağımsızlık Bildirisi

KGB Arşivlerinden Alıntı

Tarih boyunca bazı olaylar milletlerin kaderinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu tür olaylar, etkileri ya da potansiyel etkileri nedeniyle diğer gelişmelerden farklıdır. Dünyada hiçbir olay, dış etkenlerden bağımsız değildir. Bu nedenle, tarihî bir olayın tek başına ve soyut bir şekilde sonuçlanması mümkün değildir.

Hiç şüphe yok ki 20. yüzyılda Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler tek taraflı ve yanlı bir şekilde yazılmıştır. Güney Azerbaycan'ın millî-siyasi olayları, özellikle Azerbaycan Millî Hükûmeti (1945-1946), düşmanca yaklaşımlardan tamamen uzak tutulamamıştır. Bu tarihî olayla ilgili birçok gerçek bilginin gerek dostlar gerekse düşmanlar tarafından sansürlenmesi ve yok edilmesi, bugünün neslinin dağınık düşüncelerinde önemli bir etki bırakmıştır. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın dost kılığına bürünmüş düşmanları, örneğin Tudeh Partisi, gibi unsurların aldatıcı tutumları da göz ardı edilmemelidir.

Tüm bu başlıklar göz önünde bulundurulduğunda, Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın düşmanlarının oynadığı yanıltıcı oyunlara şu şekilde bakılabilir:

a) Merkezi bir siyasi otorite ve despotik bir rejim olarak İran'ın "tek millet"inin (Fars?) düşmanı olarak Tahran'a tepki ve Azerbaycan Demokrat Fırkası'ni (ADF) sahte bir şekilde İran tek ulusunun (?) özgürlüğü için Tahran merkezî rejimi ile mücadele eden İrancı mefkûre çerçevesinde tanıtmak ve Türk Azerbaycan milletinin bağımsız bir örgütlenmesi olan ADF'nin bağımsızlık ideallerini çarpıtmak.

b) ADF liderlik kadrosuna sızarak, hareketin millî hedeflerini saptırma çabaları yürütmek.

c) Sovyetler Birliği'nin Tahran Büyükelçiliği talimatıyla, ADF'nin iç meselelerine dair tüm bilgiler anlık olarak Moskova'ya rapor etmek.

d) Sovyet Azerbaycanı ile ADF liderleri arasındaki kardeşçe ilişkiler düşmanlığa dönüştürülerek, iki Azerbaycan lideri olan iki Mir Cafer arasında güvensizlik yaratılmaya çalışmak.

e) ADF'nin siyasi bir pazarlık aracı olarak kullanılması ve Ahmed Kavam hükümetinden pay elde etme çabaları.

Nitekim bu doğrultuda, Seyit Cefer Pişeveri'nin vekilliği Tudeh Partisi vekilleri tarafından mecliste reddedildi. Bunun karşılığında, Tudeh Partisi'nin üç üyesi Ahmed Kavam'ın kabinesinde bakanlık görevine getirildi.

Azerbaycan Millî Hükûmeti'nin çöküşü ve Azerbaycan'ın özgürlük yanlısı masum halkının katledilmesiyle, İran'ın sözde demokratik sağ ve sol kanadı bu vahşeti örtbas etmek için sistematik bir şekilde yalanlarla dolu bir tarih yazımına girişti. Bu olayların temel amacı, İran merkezli Fars milliyetçisi unsurların, Türk Azerbaycan milletinin bağımsızlık sürecine yönelik sistematik sabotaj ve yıkıcı girişimlerde bulunmasıydı. Bu yıkıcı faaliyetler, Azerbaycan'ın tam bağımsızlığa

ulaşma çabalarını baltalamayı hedeflemiştir ve bu yaklaşım hâlâ sürmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Azerbaycan ve Rusya'daki gizli arşiv merkezlerinin açılmasıyla birlikte pek çok belge gün yüzüne çıktı. Bu belgeler arasında Azerbaycan Demokrat Fırkası'na ilişkin önemli bilgiler de yer alıyordu.

Güney Azerbaycan Türk halkının geleceğini belirleme konusundaki bağımsızlık yönelimini destekleyen bu önemli belgelerin yayımlanması, Demokrat Fırka'nın tarihine dair pek çok karanlık noktayı aydınlatmıştır. Tanınmış Azerbaycanlı yazar ve tarihçi Prof. Dr. Cemil Hasanlı, bu belgeleri derleyip yayımlayarak Güney Azerbaycan millî hareketinin geleceğine yönelik büyük bir hizmette bulunmuştur.

Kuzey Azerbaycan tarihçisi Prof. Dr. Cemil Hasanlı tarafından açıklanan gizli belgeler, Güney Azerbaycan gençleri için son derece değerli ve stratejik bir etkiye sahiptir. Kesinlikle zamanla, Tudeh Partisi ve bu Rusya bağlantılı ağın diğer unsurları tarafından gizlenen birçok gerçek ortaya çıkacaktır.

Prof. Hasanlı'nın iki ciltlik tarihî çalışmaları olan "Tehran-Bakü-Moskova Çatışmasında Güney Azerbaycan (1939-1945)" ve "Güney Azerbaycan: Soğuk Savaşın Başladığı Yer (1945-1956)" başlıklı eserlerinde, tarihin akışını değiştirebilecek derecede önemli, oldukça gizli ilişkiler ve olaylar yer almaktadır. Bu belgeler, ülkemiz Güney Azerbaycan'ın kaderine dair yeni ufuklar açmak için bir fırsat sunmaktadır.

Güney Azerbaycan'ın millî şehidi Seyit Cafer Pişeveri, zamanında şu sözleri dile getirmiştir:

“Halkımızın gücüyle hakkımızı almalıyız… Biz Şeyh Muhammed Hiyabani’nin hatasını tekrar etmeyeceğiz. Hainlere ölümden başka bir cevabımız yok. Halkımız, haklarını savunmak için fedakârlık yapmaktan korkmuyor. Fedakârlığa hazır olmayan bir millet, özgürce yaşamayı hak etmez.”

Görüldüğü üzere, Seyit Cafer Pişeveri, milletini bağımlılığın yol açtığı felaketten kurtaracak bir yol arayışındaydı. Ancak, siyasi olayların tersine dönmesi, Pişeveri’nin kendisini de tarihin hükmüyle karşı karşıya bırakmıştır.

Prof. Dr. Cemil Hasanlı’nın “Tehran-Bakü-Moskova Çatışmasında Güney Azerbaycan (1939-1945)” adlı eserinde, 12 Aralık (21 Azer) tarihinde gerçekleşen Güney Azerbaycan Millî Meclisi’nin ilk oturumunda, Azerbaycan Sovyet yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonucunda özerk Azerbaycan hükümetinin kurulmasına yönelik önerilerin hazırlandığı belirtilmektedir. 15-20 Aralık (24-29 Azer) tarihleri arasında, Tahran rejiminin gerici unsurlarının Azerbaycan’daki yetkileri yeni kurulan Azerbaycan hükümetine devredilmeliydi. Bu süreç, Azerbaycan’ın millî bağımsızlık hareketinin ilk aşamasının sona ermesiyle sonuçlanacaktı.

Kitapta ayrıca şu bilgiler yer almaktadır:

Millî özerklik hareketi, Merkez Komite’nin liderliği altında şekillenmeli ve bu liderlik geliştirilmeliydi. Hareketin ilk aşamasına ilişkin analizlere dayanarak, İran Şahı ve hükümetinin Azerbaycan’ın özerkliğini resmî olarak tanıması durumunda bile, Sovyet ordusunun kuzey sınırlarından çekilmesinin ardından Tahran’da iktidara gelecek herhangi bir yönetimin, Azerbaycan’ın özerklik statüsünü ve Demokrat Fırka’yı ciddi şekilde değiştirebileceği, hattâ millî hükümeti silah zoruyla ortadan kaldırabileceği değerlendiriliyordu.

Bu değerlendirmeler, şu arşiv kaynaklarına dayandırılmıştır:

"Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Arşivi, Siyasi Partiler ve Toplumsal Hareketler Merkezi, Fon 1, Liste 89, Dosya 97, Sayfa 76-77."

Azerbaycan Sovyet Komünist Partisi teorisyenleri ve liderlerine göre, Demokrat Fırka liderliğinin demokrasi sürecindeki ilerleyişe dair endişeleri yerindeydi. Onlara göre, Güney Azerbaycan Türklerinin millî haklarının tanınmamasının temel nedeni, İran devleti ve siyasetçilerinin aşırı derecede Fars şovenizminin etkisi altında olmalarıydı.

Azerbaycan'ın güneyinden Cafer Bagirov'a iletilen raporlarda şu ifadeler yer alıyordu:

"Güney Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycanlıların millî haklarının korunmasının garantisi, yalnızca Moğolistan Halk Cumhuriyeti gibi bağımsız bir demokratik halk hükümetinin kurulmasıdır. Azerbaycan halkının taleplerine Tahran hükümetinin açıkça düşmanca ve değişmez tutum sergilemesi, bağımsız bir Azerbaycan halk hükümetinin kurulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle, tarihî adaletsizliği gidermek ve Azerbaycan halkının bir asırdır devam eden taleplerini karşılamak için böyle bir hükümetin kurulmasını Demokrat Fırka Merkez Komitesi'nin temel görevi olarak değerlendiriyoruz."

Kaynak: "Güney Azerbaycan: Soğuk Savaşın Başladığı Yer (1945-1956)"

Arşiv Referansı: "Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Arşivi, Siyasi Partiler ve Toplumsal Hareketler Merkezi, Fon 1, Liste 89, Dosya 97, Sayfa 78."

Tarihî belgelerin ışığında, bir ay sonra, Seyit Cafer Pişeveri ve dört diğer liderin imzasını taşıyan millî ve siyasî içerikli bir bildiri hazırlanmıştır. Bu bildiride, "bağımsızlık" kavramı açıkça vurgulanmıştır. Bu nedenle, söz konusu belge haklı olarak **Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Bağımsızlık Bildirgesi** olarak adlandırılmaktadır.

Bu bildirge, tam bağımsızlık kavramını en açık şekilde vurgulayarak başlamakta ve bu temayı kesintisiz bir biçimde sonuna kadar sürdürmektedir. Bildirge, on iki maddeden oluşan bir bağımsızlık manifestosu olarak kaleme alınmıştır.

Bu bildirinin girişinde şu ifadelere yer verilmiştir:

"Biz, İran'dan tamamen ayrılmalı ve demokratik temeller üzerine kendi bağımsız ülkemizi kurmalıyız. Ülkemizin adı 'Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti' olacaktır…"

Kaynak: Güney Azerbaycan: Soğuk Savaşın Başlangıç Noktası (1945-1956)

Referans: "Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Arşivi, Siyasi Partiler ve Sosyal Hareketler Merkezi, Fon 1, Liste 89, Dosya 118, Sayfa 54-55."

Azerbaycan Demokrat Fırkası, bağımsızlığa geçiş için bir hazırlık döneminin gerekliliğine inanıyordu. Zira 12 Eylül'deki özerklik talebini bir anda bağımsızlık hedefine dönüştürmek, hem düşünsel hem de örgütsel bir hazırlık süreci gerektiriyordu. Ancak bu hazırlığın toplumsal alanda görünür kılınması büyük bir önem taşıyordu. Bu süreçte, İran'a yakın duran ve Azerbaycan Demokrat Partisi'nin lider kadroları arasında bulunan kişiler, Tudeh Partisi'nin etkisi altındaydı ve bu hareketi yavaşlatıyorlardı. Tudeh Partisi'nin unsurları tarafından yürütülen sürekli psikolojik baskı, Tebriz ile Bakü arasındaki kardeşlik bağlarının zayıflatılması ve toplumsal

güvensizlik yaratılması gibi faktörler, fırkanın liderliğini oldukça zor bir duruma sokmuştu. Bu nedenle Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin lideri Mir Cafer Bağırov, son sözü söylemek zorunda kalmıştır.

Bu bağlamda temel bir soru ortaya çıkmaktadır: 21 Azar 1324 (12 Aralık 1945) ile 16 Ocak 1946 arasındaki bu bir aylık kısa sürede nasıl bir ilerleme sağlanabilmiştir? Diğer bir ifadeyle, Milli Hükümet'in birinci ve ikinci aşamaları arasında ne tür değişiklikler olmuştur? Demokrat Fırka'nın liderliği, neden bir ay bile geçmeden özerklik talebini bağımsızlıkla değiştirme kararı almıştır?

Bu soruların yanıtı, yukarıda geçen satırlarda bulunmaktadır: *"Azerbaycan Sovyet Komünist Partisi'nin teorisyenlerine ve liderlerine göre, Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın liderliğinin demokrasi sürecindeki kaygıları tamamen haklıydı. Onlara göre Güney Azerbaycan halkının ulusal haklarının tanınmaması, İran hükümetinin ve politikacılarının aşırı derecede Fars şovenizminin etkisinde olmasından kaynaklanıyordu. Güney Azerbaycan'dan Bağırov'a iletilen raporlarda şu ifadeler yer almıştır: "Onların derin inancına göre, Güney Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycanlıların ulusal haklarının korunmasının tek garantisi, Moğolistan Halk Cumhuriyeti gibi bağımsız bir demokratik halk cumhuriyeti kurmaktır. Bu nedenle, olayların seyri ve Tahran'daki gerici hükümetin Azerbaycan halkının taleplerine karşı açık ve değişmez tutumu, bağımsız bir Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasını kaçınılmaz kılmaktadır."*

3 Eylül 1945 tarihli bildiriden dört buçuk ay sonra, 16 Ocak 1946'da Azerbaycan Demokrat Fırkası tarafından tam bağımsızlık içeren 12 maddelik bir bildiri yayımlanmaya hazır hale getirilmiştir. Bu bildiriye göre Azerbaycan, İran'dan tamamen ayrılacak, kendi demokratik bağımsız devletini kuracak ve bu devlete "Azerbaycan

Demokratik Milli Cumhuriyeti" adı verilecektir. Söz konusu bildiriyi, Başbakan Seyid Cafer Pişeveri, Eğitim Bakanı M. Biriya, İçişleri Bakanı Seyid Cavid, Başbakan Yardımcısı S. Padigan ve Milli Meclis Başkanı A. Şebisteri imzalamıştır.

Bu bağlamda, bu önemli belgenin Azerbaycan Demokrat Fırkası Merkez Komitesi içinde kamuya açıklanmadan önce tartışılması gündeme gelmiştir. Sadece fırkanın yakın çevresi ve liderleriyle sınırlı kalmayarak bu bildirinin hukuki (anayasal) temelde incelenmesi ve hukukçular tarafından değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Geçmiş Geleceğin Yolunun Işığıdır adlı kitapta (Tebrizli bağımsız sol yazarlar Gulamali Dihkan, Muhammed Ali Ferzane ve Muhammed Hüseyin Mübeyyin tarafından yazılmış ve Kaknus Yayınları tarafından yayımlanmıştır), Demokrat Fırka'nın resmi organlarında, Azerbaycan gazetesinde, Tahran merkezli gazetelerde ve liderlerinin yaptığı röportajlarda fırkanın siyasi bağımsızlık arayışını gözler önüne seren örnekler verilmiştir. Bu bağlamda, farkındalık yaratmak adına birkaç örnek sunulmaktadır:

"İran halkı, Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın adım adım bağımsızlığa doğru ilerlediğini düşünüyor. Siz, bütün İran'ın sesini dile getirmelisiniz. Bu zulüm ve baskı düzenine ortak olmayan her İranlı sizinle olacaktır: O Kürt işçi, o mazlum Lor, o mağdur Beluç, o yoksul ve çıplak Fars, o açlık çeken Kirmanlı, Horasanlı, Mazenderanlı ve Huzistanlı sizinle aynı sesi çıkaracaktır. Hiç kimse bu düzenden memnun değildir. Herkes, bir bayrağın yükselmesini ve o bayrağın etrafında toplanmayı beklemektedir. Ancak, insanlar vatanlarını ve bağımsızlıklarını özgürlük ve refahtan daha fazla sevmektedir. Ve muhaliflerinizin haklı çıkacağından, sizin onayınızla ülkenin kendi elleriyle bölüneceğinden korkmaktadırlar…"

“... Siz, İran’ın bir köşesinde bulunduğunuzu unutmayın. İran’ın diğer şehirleri sizinle birlikte değil. O şehirlerde size karşı kullanılmak üzere toplar, tüfekler, tanklar ve zırhlı araçlar hazırlanmıştır. İran devleti ve İran’ın nüfuzlu kesimleri sizin kanınızı dökmeye ant içmiştir. Aynı Azerbaycan’da da düşmanlarınız az ve küçük değildir.”

“Öncelikle, tüm İran halkının hemfikir olacağı ve destekleyeceği bir şey söylemeli ve istemelisiniz... İkincisi, şu anda elinizde olan yerde öyle bir yönetim kurmalısınız ki, bu yönetim demokrasi, adalet, eşitlik, düzen ve tertibin mükemmel bir örneği olsun. Böylece tüm İran halkı size umut bağlasın ve sizi beklesin ki gelerek onları kurtarasınız. Siz de İran halkının bu ilke ve duygularına dayanarak her gün bir adım daha ileri giderek tüm İran halkına ulaşın ve sizi kucaklamak için kollarını açmış olanların arasına kendinizi yerleştirin.”

Bunlar, düşman Türk ve Azerbaycan karşıtı İran milliyetçiliğinin sinsi tehdit ve teşviklerinin sadece birkaç örneğidir. Ancak, Pehlevi'nin bunlara cevabı şu şekilde kaydedilmiştir:

"... Bunu, Tahran'dan bir özgürlük savunucusu yazıyor ve bu, onların çok aciz ve zayıf kişiler olduklarını, kendi iradelerine ve güçlerine güvenmediklerini ve dışarıdan bir kurtarıcı beklediklerini göstermektedir; bir millet için bundan daha büyük bir felaket olamaz...

Bizim hareketimizin milli özünü değiştirmek isteyenler, halkımızın silahsızlanmasını sağlamaya çalışıyorlar ve onların özgürlükçü maskesi bizi aldatamaz... Biz yemin ettik; ya özgürlük ya da ölüm!"

Kaynak: "Geçmiş Geleceğin Yolunun Işığıdır", ikinci baskı, sayfa 34, 53, 44.

"25 Aralık 1945'ten bir gün önce, yani Güney Azerbaycan'ın Bağımsızlık Bildirgesi'nin imzalandığı gün, Azerbaycan Millî Meclisi toplandı ve bu mecliste Azerbaycan'ın anayasasının bir ay içinde yazılması ve tartışılması kararı alındı. Anayasa yazımı için bir komisyon oluşturuldu ve 15 üye seçildi. Bu komisyonu Ş. Kayde ve A. Türki hanımlar ile Ş. M. Kiyani, E. Pejuhende, S. M. Karkaraçiyan, A. Bayat-ı Maku, Dr. S. Mehtaş, İ. Şems, A. Rahimi, Z. A. Kıyami, F. İbrahimî, S. Padigan, M. Azime, Dibaiyan beyler oluşturdu.

(Kaynak: Azerbaycan Gazetesi, Sayı 102, 17 Ocak 1946)

"Son birkaç gün içinde, Azerbaycan Millî Meclisi bir ay önce benimsenen ılımlı yaklaşımını iptal etti ve İran hükümetine bağlı polis, jandarma ve ordu kurumlarının üniformalarını, rütbelerini ve yapılarındaki özel düzenlemeleri değiştirerek Azerbaycan Ulusal Ordusu'na tanıttı. Birkaç gün sonra, Millî Meclis, İran merkezi yasalarından hukuki ve cezai yasaları ayırarak, Azerbaycan'a özel hukuki ve cezai düzenlemeleri kabul etti. 16 Ocak 1946'ya yaklaşıldıkça, bağımsızlığın tarihî temellerinin atılması hızlandı ve yeni reformlar ve projeler uygulamaya kondu. 25 Aralık 1945'te, Millî Hükümet, resmi gazetelerde, Azerbaycan'dan kaçan ve düşmanlara sığınan kişilerin mallarının millileştirileceğini duyurdu. Bu yasaya göre, vatanına ihanet eden ve düşmanlarla iş birliği yapan hanlar ve büyük toprak sahiplerinin malları kamulaştırılarak millî servet ilan edilecekti. Bu çerçevede, Aile Komisyonu oluşturulmuş ve Ticaret, Ekonomi, Tarım, Hazine, İçişleri Bakanlıkları ve Savcılığın temsilcilerinden oluşan üyeler, bu tasarının Azerbaycan Meclisi'ne onay için gönderilmiştir.

(Kaynak: Azerbaycan Gazetesi, Sayı 106 ve 131, 1945, Tebriz)

24 Eylül 1941'de, Azerbaycanlı ve kısmen Rus subaylarının Tahran'a gönderildiği sırada, Mir Cafer Bağırov yaptığı konuşmada şu ifadelerde bulunmuştur:

"Bildiğiniz gibi, Kızıl Ordu'muz kısa süre içinde İran'ın kuzey bölgelerinde geniş toprakları işgal etmiştir. Bu bölgeler aslında bizim Güney Azerbaycan topraklarımızdır. Tarihsel olarak bu topraklar Azerbaycan'a aittir. Kazvin, Urmiye, Miyana, Marağa, Tebriz, Erdebil, Salmas, Hoy, Enzeli ve İran'ın diğer birçok büyük şehri, Azerbaycan toprakları ve atalarımızın yurdudur. Gerçekten de, Tahran da eski Azerbaycan şehirlerinden biridir. Burada şunu belirtmek isterim ki, Kızıl Ordu bu bölgede olduğu sürece, Azerbaycan Güney'inde gözlerimizin önünde yüzlerce insanın açlık nedeniyle ölümüne asla razı olamayız. Eğer damarlarımızda Azerbaycanlı kanı varsa, ayrılmış olan halkları birleştirmek için mücadele etmeliyiz... Bu iş için gücümüz ve yeterliliğimiz vardır... Ne kadar zor olsa da, bunu başarmak için çabalarımızı yoğunlaştırmalıyız. Bu, Güney Azerbaycan emekçi sınıfına bir yardım olacaktır. Onurumuz, vicdanımız, şerefimiz ve sadakatimiz buna gereksinim duymaktadır... Bu yüzden, liderimiz Stalin'e bir mektup yazdık ve Güney Azerbaycan'ın işçilerine yardım etmesini istedik... Bu mesele üzerinde dört beş gündür çalışıyoruz. Moskova'dan bana bu konuda ne istediğimi sordular. Ben de dedim ki, 'Azerbaycan Güney'indeki kardeşlerimize yardım etmemiz gerekiyor, siz de bu konuda bize izin vermelisiniz'. Moskova'daki arkadaşlarımız buna izin verdiler."

(Cemil Hasanlı, "Azerbaycan'ın II. Dünya Savaşı Dönemindeki Askerî, Siyasi ve Diplomatik İlişkileri (1939-1945)" - Bakü - Yazıçı Yayınları, 2015, sayfa 68)

Bu belgeler ve benzer birçok belgeye göre, 16 Ocak 1946 tarihine yaklaşırken, Azerbaycan'ın bağımsızlık yolundaki millî hareketi hızla ilerlemekteydi. Hareketin liderleri, millî egemenlik yolunda bağımsızlık için hazırlık yapıyordu.

Bakü'de, Sovyet Azerbaycan'ının başkanı Mir Cafer Bağırov, Güney Azerbaycan'a mali, askeri ve lojistik yardımlar göndermek için tüm çabalarını sarf ediyordu. Ancak, Moskova'da Lavrenti Beriya, Vyaçeslav Molotov ve onların emrindeki Komünistler ile gizli ihanetçiler, Türk ve Azerbaycan düşmanlarıyla birlikte, bu projenin ilerlemesinden memnun değillerdi. Bu hainler, Azerbaycan'ın güçlenmesi ve gelecekte Kuzey Azerbaycan ile birleşme olasılığı hakkında Stalin'e bilgi veriyor ve bunun Sovyetler Birliği için felaket olacağına dair onu ikna etmeye çalışıyorlardı. Onlara göre, birleşik ve güçlü bir Azerbaycan, Moskova'ya karşı bağımsızlık hareketlerinin doğmasına yol açacak ve bu da Kafkasya'daki ülkeleri Sovyetler Birliği'nden ayıracaktı.

Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov'a göre, Moskova'nın Kuzey İran'daki petrol çıkarma anlaşmasını derhal Tahran ile imzalaması gerektiği görüşündeydi. Kuzey'in petrolü, Sovyet ekonomisine yeni bir hayat verecekti ve Sovyetler Birliği, 20 milyon ölü ve 20 milyon engelli bırakmış bir ülke olarak büyük bir hata yapmamalıydı. Molotov'a göre, Sovyetler Birliği, bu şartlar altında Amerika, İngiltere ve Avrupa'ya karşı duracak durumda değildi. Bu nedenle, Azerbaycan'ı kaderine terk etmek ve İran'dan Kuzey petrolü hakkındaki imtiyazları almak, Sovyetler Birliği için bir zafer olacaktı.

Kuzey İran'daki petrol meselesinin güncellenmesi, Tahran ve Bakü'ye baskı yapma boyutlarına ulaşmıştı. Bunun sonucunda, Moskova'daki yetkililerin etkisiyle, Bakü'nün Tahran'a gönderebileceği yardımlar giderek azalmaya başlamıştı.

Mir Cafer Bağırov, Kuzey Azerbaycan lideri olarak, Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın böyle bir durumda Azerbaycan Millî Hükûmeti'nin dünya kamuyoyunda inzivaya sürüklenmesine müsaade etmemesi gerektiğini düşünüyordu. Partinin liderliğinin, çok geç olmadan bağımsızlık ilanı yapması gerektiğini savunuyordu. İran içinde özerklik ile tam bağımsızlık arasındaki belirsizlik, Azerbaycan için en büyük tehlike olarak görülüyordu. Millî özgürlüğün tek hayatta kalma yolu, Güney Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet yapısına kavuşmasından geçiyordu. Azerbaycan Millî Hükûmeti bir yandan bağımsızlık isterken, diğer yandan İran hükümetine bağlı kalamazdı!

Bu tür belirsizliklerin tekrarı, her gün düşmanlara cesaret verirken, dostları endişelendiriyordu. Bu bağlamda, dışarıya yansıyan notlarda çift yönlü bir bakış açısı mevcuttu.

Bağımsızlıkçı liderler olan Pişeveri, Padigan ve İbrahimi'nin eylemleri, sürekli olarak Tahran'a bağlı yetkililer olan Cavid ve Şebisteri tarafından engelleniyordu. Sonraki olaylarda, siyasi arabulucuların, özellikle Cavid ve Şebisteri'nin rolünün ortaya çıkması, her hareketin içinde inançsal ve siyasi bir bölünmenin liderler arasındaki ilişkileri nasıl etkileyebileceğini bir kez daha gözler önüne serdi.

Bağırov'un, Güney Azerbaycan Millî Hükûmeti'ne yardım etme niyeti dikkat çekicidir. Bağırov, Sovyetler Birliği'nin en etkili politikacılarından biriydi. Bazı iddialara göre, Komünist Parti'de bir hizip oluşturma gücüne sahipti. En büyük avantajı, ahlaki ve mali işlerdeki temizliğiyi. Stalin'in 1953'teki ölümünden sonra, siyasi çatışmalar sırasında, ona "halk düşmanı" denmiş ancak ne ahlaki yolsuzluk ne de rüşvetle suçlanmıştı. Bu nedenle, diğer birçok kişiye yapılanın aksine, hemen idam edilmedi, aksine aylar sonra Bakü'de gizlice idam edildi ve Sibirya'ya sürgüne gönderildiğine dair yalan

haberler duyuruldu. 1975'te Moskova gazeteleri, onun yaşam öyküsünü kısa bir yazı ile noktaladılar.

Bağırov'a göre, Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın en büyük sorunlarından biri, Tahran ve Bakü arasında sıkışıp kalmış olmasıydı. Bu, Azerbaycan Türk halkını doğru yolu seçmekten saptırarak, Tahran tuzağına çekiyordu. Bağırov, partinin hızla bağımsızlık ilanını yapması gerektiğini vurguluyordu. Yalnızca bu durumda, Fırka, bataklıktan çıkıp uluslararası alanda boy gösterebilirdi. Bağırov, Moskova'nın Güney Azerbaycan'dan uzaklaşma belirtilerini gözlemledikçe, Azerbaycan Millî Hükûmeti'nin dünya çapında tanınması için ciddi bir uluslararası mücadeleye girmesini, Tebriz'e dayatıyordu. Bu doğrultuda son hamlelerini büyük bir risk alarak yapmış, Azerbaycan Millî Hükûmeti'ne acil yardım talep eden 9 maddelik listeyi Moskova'ya göndermişti. Bağırov Moskova'ya yönelik talepleriyle birlikte Tebriz'den de uluslararası tanınma çabasını talep ediyordu. Bu, Tahran'ın faşist işgalinden kurtulmanın tek garantisi olabilirdi.

Bağırov'un son hamlesinde, Sovyetler Birliği'nin güney askeri birlikleri için silah, mühimmat temini, güneydeki demiryolu hattının birleşmesi, Bakü'deki petrol endüstrisine 80-90 bin güneyli işçi kabul edilmesi, Azerbaycan Millî Hükûmeti'nin finansmanı için 5-4 milyon rublelik kredi talebi gibi bir dizi isteği olmuştu. Stalin, demiryolu projesi dışında tüm talepleri reddederek Bağırov'u Güney Azerbaycan'ın meselelerine müdahale etmekten men etti.

Moskova, Bakü'ye verdiği yanıtla amacını ortaya koymuş ve ilk yeşil ışığı Tahran'a yakmıştır. Molotov'un siyasi planı, Moskova'nın zafer stratejisine dönüşmüş ve Bakü'nün hareket alanı tamamen daralmıştır.

Sovyetler Birliği ile Tahran'da Hakimi'nin yerine başbakan olarak atanan Ahmed Kavam arasında gerçekleşen görüşmeler ve müzakereler Tahran ve Moskova'da devam ediyordu. Kavam, önceden gizlice yaptığı planlar doğrultusunda, Stalin'in tüm taleplerini tek bir kelime bile söylemeden kabul ediyordu. Hatta Kavam, Sovyetler Birliği'nin taleplerinin ötesine geçerek tamamen Moskova'ya bağlı olan İran Tudeh Partisi'ni kabinesine dahil etti ve görünüşte Muhammed Rıza Şah'ın düşmanları arasında yer alan üç Tudeh üyesine hükûmetinde yer verdi. Bu nedenle Moskova'nın ikircikli politikası, Tahran'a doğru yön değiştirmişti. Moskova'nın politikasının Tahran ile yakın iş birliğine kaymasıyla birlikte, Sovyet diplomasisinin Azerbaycan Demokrat Fırkası'na yönelik tutumu oldukça gerginleşmişti. Moskova artık doğrudan Pişeveri'yi teslim olmaya zorluyor ve Tebriz hükümetinin varlığını, bölgedeki sosyalizm ve demokrasi sisteminin tehlikeye girmesine neden olan bir unsur olarak değerlendiriyordu.

Moskova'nın Azerbaycan, Bakü ve Tebriz'e karşı açık bir düşmanlık politikası izlediği sinyalleri, İran'ı umutlandırmış ve Tudeh Partisi, İran'a bağlı olan temsilcileri aracılığıyla, Sovyetler Birliği'nin önde gelen anti-Türk liderlerine abartılı ve gerçek dışı raporlar sunuyordu. Tudeh Partisi, İran Partisi ve Kavam’ın Demokrat Partisi’nin Azerbaycan'a karşı olan sürekli düşmanca çabaları şahlık rejiminin kışkırtmalarıyla birlikte durmaksızın devam ediyordu. Bir yandan dost gibi görünen bin yüzlüler, öte yandan birleşmiş düşmanlar Fırka’nın arkasını boşaltmaya çalışıyordu.

Moskova'nın Azerbaycan'dan umutsuzluk yaratma çabası, yerli ve yabancı ajanlar tarafından sürekli olarak yürütülüyordu ve Bakü ile Tebriz arasındaki kardeşlik ilişkilerini sarstı, Moskova'nın yardım yolları kapandı. Moskova, İran, İngiltere, ABD ve Tudeh Partisi'nin ortaklaşa yürüttüğü proje, umutsuzluk, hayal kırıklığı, teslimiyet ve İran'ın Tebriz üzerindeki egemenliğini pekiştirmeyi hızlandırıyordu.

Bu ortamda, "Halkların Talepleri" başlıklı tam bağımsızlık bildirisi, Partinin yaşadığı fikirsel krizi aşma ve Azerbaycan halkının gelecekteki bağımsızlık mücadelesine bir çıkış yolu olarak görülüyordu. Ancak, bu milli değerlendirme her zaman Azerbaycan'ın bağımsızlık ve özgürlük düşmanı olanların karşı koymalarıyla karşı karşıya kalıyordu.

Tebriz üzerindeki baskılar her geçen gün artıyordu. İran, Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin ortak bir anlaşmasıyla, Rusya'nın İran'dan derhal çekilmesi talebiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştu. Güvenlik Konseyi, II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği bahanesiyle, Sovyetler Birliği'nin kuzey İran'daki askerî varlığını yasa dışı ilan etti ve tüm yabancı askerlerin aynı anda İran'dan çekilmesi için süre verdi. Moskova, Azerbaycan'dan askerlerini çekmek için bir bahaneyi rahatlıkla bulmuştu.

Rusların Güney Azerbaycan'dan tamamen silah ve mühimmatla birlikte çekilmeye başlamasıyla birlikte, Milli Özgürlük Cephesi büyük bir umutsuzluk içine girmişti. Azerbaycan halkı, Fırka liderlerinin zayıf işaretlerinden her gün korku duymaya başlamıştı.

Bu arada, Moskova ve Londra'nın İran petrolü üzerindeki rekabeti sıcak tartışmalara yol açmıştı. İngiltere, Arap bölgelerindeki petrol sahalarını ve Kenger (Basra) Körfezi'ndeki sahillerini geliştirme hakkı kazanmış, Rusya'yı Kuzey İran petrolü anlaşmasıyla meşgul etmeyi planlıyordu. Londra, çok taraflı politikasıyla Ruslara belirsiz bir durum yaratmış, onları hayali bir yerden başka bir yere sürüklemeye çalışmıştı. Kavam'ın oyun planı, tam olarak Kuzey İran petrolüyle ilgili yanıltıcı bir anlaşma üzerine kuruluydu. Kavam, petrol anlaşmasının sonuca bağlanmasını, Milli Meclis seçimlerinin başlamasına bağlamış ve bu süreci, Sovyetler Birliği'nin İran'dan askerlerini çekmesi için bir ön koşul olarak belirlemişti. Kavam, İran Anayasası'na dayanarak, Kuzey'deki bölgelerde ortak bir şirket

kurulmasını Milli Meclis seçimlerine bağlamış, ve İran'daki tüm seçimlerin, Azerbaycan'da da yapılacak seçimler dâhil olmak üzere, ön koşul olarak belirlemişti. Bu, Moskova'nın Sovyet askerlerinin çıkması için aradığı bahane idi. Kavam, bu politikayı Sovyet, İngiliz ve Amerikan elçiliklerinin tavsiyeleriyle sürdürüyordu. Ne zaman isterse, Sovyet Elçisi Sıdçikov ile görüşüyor ve Güney Azerbaycan'a dair Moskova'nın stratejik sonuçlarını elde etmek için yollar arıyordu.

13 Nisan 1324 tarihinde, İran ve Sovyetler Birliği arasında üç maddelik bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile İran ve Sovyetler Birliği arasında Kuzey petrolü için bir ortak petrol şirketi kurulması kararlaştırıldı. Şirketin kârı %50-%50 paylaşılacaktı. Bu anlaşmayı, savaşın galip gelen üç büyük gücünün diplomatik stratejik bir anlaşması olarak görmek doğru olur. Kavam ile Sadçikov arasındaki anlaşmanın maddelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Şirketin kârı %50-%50 olacaktır.
2- Anlaşma imzalanmasından itibaren altı hafta içinde, Sovyet askerlerinin İran'ı terk etmesi gerekecektir.
3- Azerbaycan meselesi, İran'ın iç meselesi olarak dostane bir şekilde İran ve Azerbaycan hükûmeti arasında çözülmelidir.

Bu üç maddeye ek olarak, Azerbaycan Demokrat Fırkası’nın teslimiyetine dair yedi maddelik bir ek protokol eklenmişti. Bu yedi madde, Tebriz'in teslimiyetini kademeli olarak gerçekleşmesini sağlayan şartları içeriyordu.

İlk bakışta, Londra ve Tahran'daki siyasetçilerin fiilen Moskova'ya karşı zafer kazandıkları izlenimi uyandırıyor. Ancak, perde arkasındaki politikayı görebilenler, Sovyetler Birliği'nin komünist diktatörü Stalin'in -Halk Komiserleri Konseyi Başkanı ve Sovyet politikasının dünya çapındaki baş mimarının- onun Dışişleri Bakanı

Molotof'un ve özellikle Azerbaycan karşıtı olarak tanınan, Ermenistan'ın Daşnak Partisi'nin liderlerinden olan A. Mikoyan'ın, bu anti-Azerbaycan politikasının temel faktörleri olduklarını biliyorlardı.

Kesinlikle, Rusların Azerbaycan ve Türk karşıtı bakış açıları, Fırka çevresindeki olaylarla doğrudan ilişkili değildi. Ruslar, Avrasya (Türkistan) bölgesinde büyüdüklerinden ve devlet kapılarını açmaya başladıklarından itibaren, karşılarındaki en büyük engeli Türkler olarak görmüşlerdi. Bu yüzden, tarih boyunca, Ruslar elde ettikleri fırsatları değerlendirerek, Türkler'e karşı en şiddetli darbeleri vurmuşlardı. Demokratik Azerbaycan Partisi ve genel olarak Azerbaycan'a karşı Rusların izlediği düşmanlık, milletimize karşı tarihsel bir düşmanlığın ne ilk ne de son örneğidir.

Bir Türk atasözü der ki: "Ayının bin oyunu var, bir armudun başında!" Rus ayısının Demokratik Azerbaycan Partisi ve Azerbaycan'a yönelik armut oyunu tüm yönleriyle sergilenmiştir. Azerbaycan Türk milleti, insanlık ve sömürgecilik karşıtı düşmanları karşısında yalnız kalmıştır.

Bu zorlu koşullarda, Parti iki yol arasında bir seçim yapmak zorundaydı. Ya tarihi ve manevi gücüne, Türk kimliğine olan inancına dayanarak ayağa kalkacak, yaşam ve ölüm mücadelesine girecek, Türk olma mirasını ve bağımsızlık arzusunu gelecek nesillere bırakacak, ya da düşman güçlerinin siyasi oyunlarına karşı boyun eğip, bu eşsiz zorluklar karşısında teslim olacaktı.

Fırka önderliği, genel olarak ikinci yolu seçti ya da bu tarihi yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı. Birkaç vatansever dışında, çoğu lider, kuzey yolunu tuttular. Otuz bin masum Türk'ün öldürülmesi ve binlerce zor durumda kalmış ailenin Farsistan'ın çöl bölgelerine sürülmesi, Azerbaycan Türk milletinin derin ulusal ve siyasi hayal

kırıklıklarına yol açtı ve bu toprakların insan hakları ve özgürlük mücadelelerinde on yıllarca sürecek bir fikir bölünmesine neden oldu.

Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Millî Düşünce Halelinin Tarihsel Faktörüne Kısa Bir Bakış

Tek bir gövde olan Tebriz ile Bakü'nün doğal ve tarihî birliğini ve bütünlüğünü bozma çabası, Rus ve Fars'ın ortak ve tarihî bir çabası olmuştur. Moskova ve Tahran'ın Azerbaycan Türk halkına karşı birlikte hareket etmeleri, sadece Azerbaycan'ın özerklik yıllarındaki olaylarla sınırlı değildir.

Azerbaycan'ın 1325'te (1946) yaşadığı felaket, Rusların Türklere karşı tarihî düşmanlıklarının bir devamıydı. 19. yüzyılda Bakü'nün Moskova'ya fiziki ve zihinsel olarak bağımlı hale gelmesiyle, Tebriz'in gizli bağımlılığı da bir anlamda gerçeğe dönüşmüştü. 20. yüzyıla yakın yıllarda, bu gizli bağımlılık, Azerbaycan'a karşı Rusya ve Sovyetler Birliği'nin gerçekleştirdiği saldırılarda açıkça kendini gösterdi.

Tarihi olayların tümüne bakıldığında, Bakü'nün Moskova'ya karşı zorunluluğu, Tebriz'in Tahran'a olan bağımlılığıyla aynı düzeydeydi. Başka bir deyişle, 1990'lı yıllara kadar Azerbaycan, her iki taraf olan Rus'un ve Fars'ın işgali altındaydı. Bu tarihten sonra vatanımızın kuzey bölümü Rusların işgalinden kurtulmuş oldu. Dolayısıyla 1946'daki Bakü'nün durumunu incelerken, bugün Tebriz'in Tahran'a karşı durumunu değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bakü'nün Güney Azerbaycan'daki olaylara karşı kayıtsız kalması ve Fars zulmüne boyun eğmesi, sadece Azerbaycan'ın tümünün işgal altında olduğunu ve Türk milletinin tarihî düşmanları olan İran ve Rusya'nın zihinsel ve pratik birliği karşısında varlık göstermediğini gösterir.

Türk dünyasını yok etme hedefi güden bir imparatorluk olan Rusya, Avrasya, Kacar ve Osmanlı topraklarını yüzyıllarca fethetmeye çalışmış ve zaman zaman Türklerin atalarına ait topraklara, Güney Kafkasya'dan Kuzey Zagros'a kadar Azerbaycan platosuna seferler düzenlemiştir. Bu tür seferlerin sonucu olarak, Türk devletlerinin gücü büyük ölçüde zayıflamış, bununla birlikte hanlıklar, paşalıklar ve beylikler ortaya çıkmıştır. Rusların stratejisi, bu küçük yöneticiliklerin birbiriyle karşı karşıya gelmesini sağlamak olmuştur.

XIX. yüzyılın başlamasıyla Rusların Güney Kafkasya, Azerbaycan ve Türkiye topraklarını ele geçirme siyaseti devam etmiştir. Rus ordusunun ilerlemesi, Kacar ve Osmanlı Türk devletlerini gücünden yavaşça uzaklaştırmış ve bu ilerleme sonucunda Türk toprakları kabilecilik, dincilik, mezhepçilik ve hanlık yönetimleri ile parçalanmış, karışıklık dönemi başlamıştır. Rusya, bu ayrılıkçılıktan sonuna kadar faydalanmış ve Azerbaycan'a büyük zararlar vermiştir. 1804-1805 (Kürçay Antlaşması), 1810-1813 (Gülistan Antlaşması) ve 1826-1828 (Türkmençay Antlaşması) savaşları, Rusya'nın Kacar Türklere karşı gerçekleştirdiği savaşların mirası olarak Azerbaycan'a büyük bir ulusal felaket getirmiştir ve bu felaketin etkileri hâlâ sürmektedir. İlginç bir şekilde, Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik ilerleyişi, Osmanlı Devleti ile savaşların başlamasıyla aynı döneme denk gelmiştir. Bu durum, Türkler arasında birlik sağlanamamasının Ruslar tarafından nasıl bir fırsat olarak değerlendirildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Rusya ile Osmanlı arasında yapılan ve Rusların zaferiyle sonuçlanan son savaşlarına bir bakış atalım:

- 1806-1812 Rus-Osmanlı savaşı, mağlup taraf Osmanlı (Bükreş Antlaşması);
- 1828-1829 Rus-Osmanlı savaşı, mağlup taraf Osmanlı (Edirne Antlaşması)

Görüldüğü gibi Osmanlı ve Kacar Türk hükûmetleri birbirlerinden uzaklaştıklarında veya düşmanca tavır içine girdiklerinde, Çarlık Rusyası bu durumdan yararlanarak hemen onların topraklarına ve hükümetlerine saldırıyordu.

Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın 1325/1946'daki yenilgisi, Azerbaycan'ın Rusya'ya karşı yaşadığı ulusal ve manevi yenilgilerin son halkasıydı. Sovyet Rusya, müttefikleriyle birlikte Azerbaycan Türk halkını bağımsızlık arzularından mahrum bırakmış ve bu sömürgeci yönetim, Azerbaycan'ı Fars faşizminin pençesine düşürmüştür. Ve Bolşevik sosyalizminin sözde hümanist hükûmeti, yırtıcı politikalarıyla bir milleti kurban etti.

Azerbaycan Demokrat Fırkası önderliği, Rusların ayı tavırlarını açıkça görüyordu. Tahran ve Moskova'nın kötü niyetini anlamışlardı ve geriye dönüş yolunun olmadığını biliyorlardı. Ancak son umutlarını Moskova'nın merhametinde aradılar. Sonuç olarak, bir millet şerefli bir yaşam umudunu kaybetmiş, Türk kimliği üzerindeki inançlarını, Rus ve Fars'ın yaratmaya çalıştığı yapay ve sömürgeci halk inşa projelerinde kaybetmiş, "İranlılaştırılma" ve "Farslaşma" zulmüyle ezilmiştir.

Milli şehidimiz merhum Prof. Dr. Muhammed Taki Zehtabi'nin dediği gibi: "Kendi ulusal kimliğinden elli yıl boyunca yoksun bırakılan bir millet, bağımsızlık gerçeğini unutur!"

"Geçmiş Geleceğin Işığıdır!"

"Geçmiş, geleceğin ışığıdır" anlayışına dayanarak, siyah ve beyaz dairelerde saklı kalan geçmişimizi aydınlatmak için çabalarımızı yoğunlaştırmalıyız. Bu yalın nedenle tarihimizin en derin ve en karanlık dönüşlerini açık bir şekilde irdelemek zorundayız. Bu

bağlamda 1945-1946 yıllarında yaşananların perde arkasının açılması, geleceğe bir köprü kurulması gerekiyor. Kendilerini klasik ikiyüzlü Fırkacı, ama özünde Türkiye karşıtı İrancı kitlelerin yersiz ve gayri milli inatçılığı yükselse bile, bu açıklığın gençliğimizin bilgisine aktarılması gerekiyor.

Benim innacıma göre, Türk gençliği, geçmişin doğru deneyimlerine dayanarak, milletin bağımsız ve aydınlık bir geleceği için büyük başarılar elde edecektir. Fars şovenizmi, Azerbaycan Türk milletine karşı son derece zayıf, korkak ve yozlaşmıştır. Bunun için Azerbaycan Türklerinin, millî güçlerine hâkim olmaları gerekmektedir. Azerbaycan Türkleri, kendilerini ve düşüncelerini yabancılıktan kurtarmalı ve tek bütün bir millete dönüşerek tüm teorik ve pratik engelleri aşmalıdır. Başka bir deyişle milletimizin ve vatanımızın kurtuluşu, sadece milli düşünceyle ve her türlü Farslaşma ve İranlaşmadan uzak bir şekilde mümkündür. Bence ancak bu şekilde 1945 yılının asil hayallerini, milli bağımsızlık yolunda gerçeğe dönüştürmek mümkündür. Kendi ruhumuza, bilincimize, kimliğimize ve Azerbaycan Türkçülüğüne sahip çıktığımızda, başka bir düşman tuzağına düşmeyeceğiz. Birlikte el birliğiyle, işgal altındaki vatanımızı, Fars milliyetçiliğinden kurtarmalıyız.

"Azerbaycan Halkının Talepleri"

Veya

Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Bağımsızlık Bildirgesi

Parti Liderliğinin İmzalarıyla

Azerbaycan Demokrat Fırkası’nın "Azerbaycan Halkının Talepleri" veya daha doğru bir ifadeyle "Bağımsızlık Bildirgesi" tam metni, 25 Dey 1324 / 16 Ocak 1946'da yayımlanmak üzere hazırlanmıştır.

Onların ("İran rejiminin Fars faşistleri"nin) amacı, “Azerbaycan” halkını ulusal baskı altında tutmaktır. Bu nedenle, biz yalnızca kendi gücümüze dayanarak ulusal bağımsızlığımızı, Tahran'daki gerici güçlerden kurtarabiliriz. Bunu yalnızca halkımızın birleşmesi ve demokratik dünya halklarının yardımıyla başarabiliriz. Azerbaycan halkı, Tahran'ın müdahalesi olmadan kendi ulusal devletini kurmalıdır. Şu anda ulusal bağımsızlığımız ve ulusal hükümetimiz kuşkusuz bir gerçeklik haline gelmiştir. Şu anda Azerbaycan'ın dört bir yanındaki büyük değişiklikler ve temel dönüşümler gözlemlenmektedir. Eski ve çürümüş merkezi devlet yapısı çöküş aşamasına gelmiştir. Bu çürümüş güç, yerini yerli ve kendi halkından olan yeni güçlere bırakmaktadır. Şüphesiz, bu durumun devam etmesi halinde, Tahran ilk fırsatta ulusal bağımsızlığımızı kanla bastırmak için çaba gösterecektir. Azerbaycan'daki demokratik hareketi yok etmek için her türlü suçtan kaçınmayacaklardır. Bu nedenle, adalet ve insanlık adına, Azerbaycan'ın ulusal özerkliğinden tam bağımsızlığa geçerek, halkımızın beş milyonluk özgürlük ve bağımsızlık adına, bu toprakların geleceğini geliştirmek için adım atmalıyız. Bu, tamamen İran'dan ayrılmamız ve "Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti" adlı bağımsız bir devlet kurmamız gerektiği anlamına gelmektedir.

Bağımsız Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti Ana Tüzüğü

1. Ülkemiz Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti olarak adlandırılacaktır.

2. Bu cumhuriyet, tam anlamıyla demokratik temeller üzerine kurulacaktır. Devlet kurumları, gizli oyla seçilecektir.
3. Cumhuriyetin anayasasının yerleşmesi ve ülkenin gelecekteki kaderinin demokratik bir temele dayalı olarak belirlenmesi amacıyla, yakında kurucu meclis oluşturulacaktır.
4. Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti, tüm vatandaşlar için ifade, basın, vicdan ve din özgürlüğünü sağlamalıdır. Tüm bu haklar, anayasada yer almalıdır.
5. Devletin halkla daha yakın olması ve gerçek bir ulusal güç oluşturulması amacıyla, Azerbaycan'ın her köyünden şehirlerine kadar, halk tarafından seçilen yerel şuralar kurulacaktır. Bu şuralar köylerden tutmuş vilayetlere kadar ülkenin bütün noktalarında milletin gözetimi altında oluşturulacaktır.
6. Azerbaycan Demokratik Ulusal Cumhuriyeti, mülkiyet hakkını tanıyacak ve ülkenin ekonomisinin gelişmesi için tüm girişimlere destek verecektir. Özellikle halkın yaşam düzeyini korumak için bu alanlarda tedbirler alacaktır.
7. Köylülerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla tarımsal faaliyetler, modern teknik temellere dayalı olarak yürütülecektir. Bu çerçevede, devlet toprakları ve Azerbaycan'dan kaçan toprak sahiplerinin arazileri köylülerle paylaşılacaktır.
8. Ülkede yaygın işsizlik ve işçi sınıfının durumunun iyileştirilmesi için mevcut sanayi işletmelerinin canlandırılması ve yeni atölyeler ile fabrikaların kurulması öncelikli olacaktır.
9. Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti, ülkenin yer altı kaynaklarını bir an önce kullanmak için gerekli adımları atacaktır. Tahran'ın bu konuda hiçbir şey yapamaması nedeniyle bu kaynaklar uzun zamandır kullanılmamaktadır. Bu kaynaklar en kısa zamanda çıkarılmalıdır. Halkımız bu konuda büyük bir öneme sahiptir ve bu sorunların çözülmesiyle ülkenin ekonomik durumu önemli ölçüde iyileşecektir.

10. Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti, diktatör hükümetlerin yüzyıllardır ülkeyi dünya uygarlığından uzak tutması nedeniyle, bilimin, teknolojinin ve kültürün gelişimini öncelik haline getirmelidir.
11. Tarihi, coğrafi ve etnografik verilere dayanarak, Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti'ne aşağıdaki ana şehirler dahil edilecektir:
    Tabriz, Erdebil, Urmu, Koşaçay, Merağa, Salmas, Hoy, Merend, Enzeli, Maki, Hirovabad, Zengan, Kazvin, Hemedan.
    Şehirler ve köylerinin nüfusunun %95'inden fazlası Azerbaycanlılardan oluşan bölgeler Azerbaycan ülkesidir. Cumhuriyetimizin sınırları, bu belgeye ekli harita temel alınarak belirlenecektir.
12. Bu haritaya, Kuzey Kürdistan bölgeleri de dahil edilecektir. Bu bölgedeki sınırlar, Kuzey Kürdistan'daki devlet yapısının çözülmesinin ardından netleştirilecektir.

(Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti, Siyasi Partiler, Sosyal Hareket Merkezi, Devlet Arşivi, Dosya 1, Siyasi 89, Dosya 113, Sayfa 45, 54, 56, 58)

Yazarın Bildirgenin 12. Maddesi Hakkında Açıklaması:

Son yıllarda Kürtlerin Azerbaycan topraklarına sistematik olarak göç etmesi, vatanımız için büyük bir sorun haline gelmiştir. Ancak, tarihi gerçeklere dayanarak, Azerbaycan yüzyıllardır sınırlarını her türlü kötü niyetli yabancı gözlerden korumuş ve Türk olmayan halklara barış içinde yaşama hakkı tanımıştır. Bu bakımdan, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü hiçbir kavim veya aşiret ile çatışma konusu olamaz.

Görüldüğü gibi, bu belgenin medyatikleşmesi, dünya kamuoyunu en azından ikiye bölebilir ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin tanınmasına yönelik bir zemin hazırlayabilir veya başarısızlık durumunda yeni kurulan devletin "başarısız" olarak etiketlenmesini sağlayabilirdi. Ancak bu küçük umut, Azerbaycan'ın

milli düşmanlarına karşı olan teslimiyetçilik, zihinsel, ruhsal ve organizasyonel zayıflık nedeniyle gerçek bir sonuca ulaşmadı.

Azerbaycan Milli Hükûmeti'nin çöküşüne doğru giden aylarda, kardeş ülkesi Türkiye'ye yönelmekte ve Ankara'dan diplomatik vs. destek talebi için çok geç olmuştu. Ancak bu yaklaşım bile, Azerbaycan Milli Hükûmeti'nin bağımsız bir devlet olarak değil, İran'daki özerk Azerbaycan hükûmetinin Ankara'ya gönderdiği temsilciler olarak sınırlı kaldı ve Türkiye'deki devlet yetkilileri tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmadı. Eğer bu geç kalmış yaklaşım, en azından Güney Azerbaycan'ın bağımsızlık talebi olarak, Fırka'nın liderliği tarafından Türkiye makamlarına iletilseydi, belki de Azerbaycan Milli Hükûmeti'nin varlığı için bir umut ışığı doğar ve ya da en azından Türkiye'nin devlet arşivlerinde Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın bağımsızlık mücadelesine dair bir dosya kalırdı. Türk büyüğünün dediği gibi: "Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır!"

O zamanın zorlukları göz önünde bulundurulduğunda, Güney Azerbaycan Milli Hükûmeti'nin çöküşünü engellemek neredeyse imkansızdı. Rusya, İngiltere ve Amerika'nın ortaklaşa yaptığı ittifak, tüm oyunlarıyla Azerbaycan Türk halkına karşı zafer kazanmıştı. Bu durumda, mevcut her üç bildirge (12.6.1324'teki 12 maddelik özerklik bildirgesi, 15 Ocak 1946'daki Halkın Talepleri yahut İstiklal bildirgesi ve 13 Haziran 1946'daki Azerbaycan Milli Hükûmeti'nin teslimiyetine dair 33 maddelik bilgirge) hiçbir etkisi olmadı. İngiltere, Amerika ve Rusya, Azerbaycan Türk milletinin kaderini önceden belirlemişti ve bu durumu engelleyecek hiçbir güç yoktu. Ferka'nın liderliğine göre "Sovyet ordusunun çekilmesinden sonra, İran'ın Fars faşizmi, Azerbaycan'da kan dökecektir!" ve bu barbar rejim, Tahran'daki yönetici azınlıkların eliyle kaçınılmaz bir sondu, çünkü bu güçler, Türk milletinin yok edilmesi için faaliyete geçiyordu.

İnsanlık tarihi Türklerin kurtuluş savaşlarıyla doludur. Türklerin yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşlarda, Türkler bu fiziki yenilgilerden şaırtıcı milli, psikolojik ve ideolojik zaferleri gelecek kuşaklara aktarmayı başarmışlardır. Çünkü onlar binlerce şehit verseler de düşünsel, ideolojik ve bağımsızlıkçı duruşlarından geri adım atmamışlardır.

Azerbaycan Demokrat Fırkası, 1946 yılında, II. Dünya Savaşı galiplerinin ve Fars faşizminin karşıtlıkları sonucu başarısız olmuştur. Amerika ve İngiltere'nin silahlandırdığı İran ordusu, Sovyetler tarafından silahsızlandırılmış Güney Azerbaycan'a karşı zafer kazanmıştır. Fırka'nın liderleri, Azerbaycan'da özgürlük isteyen ve kendi bağımsızlığını isteyen on binlerce Türk'ün kanının döküleceğini öngörmüşlerdi. Bu yenilgi, Azerbaycan Türk milletinin geleceği için büyük bir ideolojik zaferin başlangıcını hazırlayabilirdi. Ancak gururla bağımsızlığı uğrunda savaşıp yenilmek başka, düşmanın nezdinde vilayet meclisine indirgenmeyi kabul etmek başka, cennetten cehenneme kadar başkadır. Yaklaşık seksen yıllık zihinsel ve psikolojik yorgunluğun ardından büyük Türk milleti Azerbaycan'ı kendi bataklığına hapseden bir fark. Bugün, bazı Güney Azerbaycan partilerinde ve Azerbaycan Millî Hareketi'nde "kendi kaderini tayin etme hakkı" gibi belirsiz kavramların kullanılmasının arkasında, Fırka'nın sarsılmış düşünsel ve pratik mirası bulunmaktadır. Vatanımızın özgürlük yolunda mücadele eden bu politikacılar, tıpkı Fırka'nın kendisini ve Azerbaycan Türk milletini mahkum ettiği cayma sorununa müptladır.

Kuşkusuz, bağımsızlıkçı Fırka'nın yenilgisi, Azerbaycan Türk milletinin bağımsızlık eksenindeki bütünlüğü için önemli bir kilometre taşı olacaktı. Hatta yakın yıllarda, genç nesillerin ulusal özgürlük mücadelesi, Azerbaycan'ın bağımsızlık ideolojisinden ilham alarak, diğer işgal altındaki etnik grupların mücadelesine yol açabilir ve Fars faşizminin saltanatını sona erdirebilirdi. Bugün,

belki de bu kanlı Ortaçağ rejimi var olmayacaktı. Tarihin "keşke"leri, geleceğe ders olmalıdır.

Tarihten ne ders almalıyız? İlk olarak, Azerbaycan Demokrat Fırkası olayları, Azerbaycan Türk milletinin tarihinin çok önemli bir parçasıdır. Türk milletinin tarihi, sayısız iniş yokuşlarla doludur. Büyük bir milletin büyük bir tarihi olur. Fırka, Türk dünyası tarihinin bir parçasıdır. Bu tarihten öğrenilmesi gerekenler:

a) Her şeyden önce, milletimizin ve vatanımızın tarihi olaylarını anlayarak, kendi milletimizin yargıcı olmalı, atalarımızın hatalarını gizlememeliyiz. Tarihi hatalarımızı örtbas etmemeli ve düşmanlarımızın milletimizi ve vatanımızı yok etmesine fırsat tanımamalıyız. Milli özgürlük mücadelesinde, tarihi ideallerimizi yanlış yorumlamaktan kaçınmalıyız. Türk'ün en güçlü silahı, Türk olmaktır. Türk olmak her bir Türk insanının doğal konusudur. İşgal edilmiş vatanı için özgürlük ve bağımsızlık isteyen her bir Türk, öncelikle kendi kimliğini keşfetmelidir. Bir Azerbaycan Türkü, tutsak vatanı için mutlaka idealist bir Türk olmalıdır. Güney Azerbaycan, ancak kendi doğal ideolojisi olan Türkolojiyi benimseyerek bağımsızlığını kazanabilir. Bu, her Türk toplumunun hayatta kalabilmesi için en tatlı ilaçtır.

b) Kesinlikle bizim milli özgürlükçü hareketimizi kana boğan Farsçılık, İrancılık, ümmetçilik ve diğer yabancı ideolojilerden uzak durmalıyız. Bugün ister komünizm, ister ümmetçilik veya emperyalist akımlar, Türk milletinin ruhuna ve varlığına darbe indirmekten başka bir amaç taşımamaktadır. Bu, diğer insanlarla düşman olmak anlamına gelmez, aslında oportünist yabancıların komplo teorilerine karşı bilinçli olmak demektir.

Azerbaycan, Türklerin vatanıdır; diğer tüm Türk vatanları gibi. Turan yeryüzündeki Türklerin ebedi evidir. Turan kutsal bir varlık

değil, büyük bir evdir, varlığın var olan bütün evleri gibi. Azerbaycan bu büyük varlığın ve evin bir bölümüdür. Büyük Avrupa'nın bir bölümü olan Almanya, Pasifik'in bir bölümü olan Japonya ve Latin Amerika'nın bir bölümü olan Brezilya gibi.

Biz Türkler, tüm dünyada şovenizm, ırkçılık, faşizm ve tüm milletlerin sömürülmesine karşı en büyük düşmanlarız. Biz Türkler, insanlığın varlığını her şeyden üstün tutarız. Mutluluk, tüm ırkları, türleri, dilleri, milletleri, dinleri, mezhepleri ve coğrafyaları aşan bir değerdir. Azerbaycan, bütün insani topluluklar gibi bu mutluluğa ihtiyaç duymaktadır.

c) "Dil, varlığın evidir!" Ünlü Alman filozof Martin Heidegger'in bu sözü Azerbaycan Türk milletinin varlık felsefesini yansıtır. Türkçe, şüphesiz Azerbaycan Türk halkının varlık anlamını ifade eder. 300 ila 400 milyon insan bu dili konuşarak içsel heyecanlarını dışa aktarır. Bu, Azerbaycan Türk milletinin varlık felsefesidir!

1994 yılında, yeni kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda Türk yazar ve aydınlarının istekleri dışında değişiklikler yapıldı. Şöyle ki, Ebulfazl Elçibey'in cumhurbaşkanlığı döneminde Azerbaycan Devleti'nin Türkçe olan resmi dili, "Azerbaycan dili" diye değiştirildi. Bu korkunç hata, bugüne kadar devletin yumuşak siyasi baskılarıyla devam etmektedir. Bu politikanın bir sonucu olarak, kendi felsefesini anlamada gerekli dikkat ve hassasiyetin başlangıcı, köklü Türk dilinden uzaklaşması nedeniyle büyük engellerle karşılaşmıştır. Milletimizin Türk kökünden uydurma bahanelerle uzaklaştırılması, Azerbaycan'da aynı dil ve aynı millet ruhunu öyle bir noktaya getirmiştir ki, bunu ortadan kaldırmak için amansız bir mücadele başlatılması gerekmektedir.

Dil, varlık felsefesinin ruhuyla yaşamaktadır. Ruhundan uzaklaşan bir dil, diğer dillerin etkisi altında kalır ve varlığını kaybeder. Bizleri özellikle yakından etkileyen örnek ise Azerbaycan Türkçesidir. Azerbaycan Türkçesi, Türk varlık felsefesinin tarihsel köklerine dayanır. Dünyanın en güçlü dillerinden biri olarak kabul edilen bu dil, dilbilimsel açıdan en düzenli ve kelime üretebilme kapasitesine sahip dildir. Peki, neden Arapça, Farsça, Rusça ve diğer dillerin etkisine girerek, bir halkı ölümcül sömürgecilik ve işgalin pençesinde asimilasyona ve milli-manevi yok oluşa sürüklemelidir? Bu sorunun pek çok cevabı vardır. Ancak burada genel bir cevap tatmin edici olabilir: Azerbaycan Türkçesi, Azerbaycan Türk milletinin öz ruhuyla bütünleşmeli ve Azerbaycan Cumhuriyeti anayasasında devletin ruhunu yansıtan bir simge olarak kabul edilmelidir. Şüphesiz, bu dil, Azerbaycan devletini Türk dünyasının merkezine yerleştirecek ve ilerleyen süreçlerde, Güney Azerbaycan'ın özgürlük mücadelesinde halkımızın milli ve dilsel birliğini sağlayacak ve Azerbaycan'ın yeniden birleşmesinin yolunu açacaktır.

d) Bağımsızlık ve Milli Kurtuluş Umudu

İranizm ve onun etnik ideolojisi olan Farsçılık inancı, Azerbaycan Türk milletinin bağımsız geleceği ve kendi kimliğine olan inancının en büyük düşmanıdır. Tamamen yabancı güçlere baöımlı olmaktan kurtulmuş olan bir devlet çerçevesinde bir bağımsız Azerbaycan'a inanmak, her türlü liberalizm, komünizm, dini egemenlik, mezhepçilik, bölgecilik ve aile egemenliğinden arınmış bir milli kurtuluş mücadelesine ihtiyaç duymaktadır.

Azerbaycanlı sözde liberal sağcı, gizli ve açık solcu aydınların, kendilerini "federalist" olarak tanıtan ve İran yanlısı olan görüşleri, Azerbaycan'ın özgür ve bağımsız geleceği umuduna en büyük tehditlerden biridir. Şüphe yok ki, "İran merkezli Fars düşünce

sistemleri" içinde Güney Azerbaycan'ın özgürlüğüne dair hiçbir inanç yoktur. Başka bir deyişle, yukarıda belirtilen ideolojik faktörler, Güney Azerbaycan'ın milli kurtuluş mücadelesine engel teşkil eden temel unsurlardır. Düşmanın beğendiği bu tehlikeli engellerinden geçmek, Azerbaycan'ın milli değerlerine inanan Türk gençliğinin en önemli ve değiştirilemez görevidir.

İrancı şovenizmi besleyen tüm faktörlerden kaçınılmalıdır. Yıllardır Farslarla millî kaynaşma politikasına maruz kalmış, sözde millî aydınlarımızın büyük bir kısmı ve İran Türklerinin ütopyasının hayallerinde, asıl vatanları Azerbaycan'dan uzaklaşmış aydınlarımız, aynen ilk kesim gibi Azerbaycan Türk milleti karşısında umut kırıcı faktör sayılırlar.

Son söz olarak, kim ve hangi hareket, Azerbaycan Türk milletinin idealleri karşısında umutsuzluk sembolü haline gelirse, bilerek veya bilmeyerek düşmanıdır, dostu değil. Konunun özü budur!

Son